

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Hermann Gabriella

**Tengeren túli szolidaritás:
Romániai magyarokért végzett amerikai magyar érdekvédelem a hidegháború időszakában**

Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:
Dr. Békés Csaba, Ph.D., D.Sc.
Egyetemi tanár, BCE TK NTI
Tudományos tanácsadó, MTA TK PTI

Dr. Marton Péter, Ph.D.
Egyetemi docens, BCE TK NTI

Budapest, 2022

Nemzetközi Tanulmányok Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Hermann Gabriella
Tengeren túli szolidaritás
Romániai magyarokért végzett amerikai magyar érdekvédelem a hidegháború időszakában
című Ph.D. értekezéséhez

Témavezetők:
Dr. Békés Csaba, Ph.D., D.Sc.
Egyetemi tanár, BCE TK NTI
Tudományos tanácsadó, MTA TK PTI

Dr. Marton Péter, Ph.D.
Egyetemi docens, BCE TK NTI

© Hermann Gabriella
Budapest, 2022

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása	2
2. Elméleti keret és felhasznált módszerek	3
2.1. Kutatási kérdések, hipotézis, alapgfogalmak és elméleti keret.....	3
2.2. Az értekezés egyes részeiben használt kutatási módszerek.....	7
3. Konklúziók, eredmények	9
3.1. Az amerikai magyar diaszpóra identitásrétegei, szervezetei és politikai igényeinek alakulástörténete..	9
3.2. A romániai magyarságért végzett amerikai magyar érdekvédelmi tevékenység hatékonysága	16
3.3. Az értekezés eredményei: hipotézis bizonyítása, kutatási kérdésekre talált válaszok és újdonságok....	21
3.4. Az értekezés újdonságai.....	24
4. Szakirodalmi áttekintés.....	26
4.1. Legfontosabb elsőleges források	26
4.1.1. Leggyakrabban használt levéltári források.....	26
4.1.2. Leggyakrabban hivatkozott interjúk, konferenciák, előadások és személyes közlések	27
4.1.3. Legfontosabb felhasznált folyóiratok, brosrák, kiadványok és internetes adatbázisok	27
4.2. Legfontosabb másodlagos források.....	27
4.2.1. Hidegháború-történet	27
4.2.2. Diaszpóra-elmélet, általános és etnikai lobbí	28
4.2.3. Amerikai magyar diaszpóra.....	28
5. Saját publikációk jegyzéke	29
5.1. Magyar nyelvű referált folyóiratban megjelent tanulmányok, recenziók	29
5.2. Idegen nyelvű könyv, könyvrészlet, fejezet.....	29
5.3. Egyéb idegen nyelvű publikáció	30

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A romániai magyarságért USA-ban végzett érdekvédelmi tevékenységének kutatását a szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok szakon írt szakdolgozata keretében 2010-ben kezdte el, melynek alapjául az 1950-es évektől aktív Amerikai Erdélyi Szövetség (AESZ) egykori vezetője, Teleki Béla Országos Széchenyi Könyvtárban őrzött, mintegy húsz doboznyi akkor még rendezés alatt álló hagyatéka szolgált (Hermann, 2012). A téma bővítése és doktori értekezés formájában történő feldolgozása mellett számos érv szólt, leginkább az, hogy az AESZ utódszervezete, a Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) érdekvédelmi tevékenységének története szintén feltáratlan volt. A szerző az érdekvédelmi tevékenységek amerikai oldalának megvilágítása miatt több ízben kutatott az Amerikai Egyesült Államokban. 2014-ben a Körösi Csoma Sándor Program keretében a HHRF irathagyatékának részleges rendezésében és digitalizálásra történő előkészítésében vett részt, amikor lehetősége nyílt az amerikai Nemzeti Levéltárban (NARA) is kutatni, majd 2019-ben Fulbright diák kutatói ösztöndíjjal számos amerikai levéltárban nyílt lehetősége feltárást végezni. Így az amerikai nemzeti levéltár mellett már a Ford és a Carter elnöki levéltárakban, az amerikai magyarság legnagyobb, New Jersey-ben őrzött levéltárába, az American Hungarian Foundation and Museum archívumába is eljuthatott. Emellett a szerző kutatásokat végzett a clevelandi *Magyar Múzeum* levéltárában, az ENSZ New York-i levéltárában és a *New York-i Közkönyvtár Kézirattárában* és a *Kongresszusi Könyvtárban* is. Magyarországon a lakiteleki *Emigrációs Gyűjtemény és Könyvtár* és az *Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára* mellett kutatásokat végzett a *Magyar Nemzeti Levéltár*, az *Állambiztonsági Hivatalok Történeti Levéltára* és kisebb gyűjtemények, mint a magánkézben levő, volt HHRF tag, Veress Bulcsú irathagyatékában, melyek – különösen az ÁBTL iratai – kevésbé voltak hasznosak a téma feldolgozása szempontjából,

ugyanakkor mindenképpen tanulságul szolgáltak. A tény, hogy digitalizálásra, és egy, a szerzőt is magába foglaló kisebb kutatócsoport által részben feldolgozásra került a HHRF levéltári anyaga is, tovább erősítette a téma történeti feldolgozásának szükségességét. Az azóta feltárt több más irathagyaték pedig alátámasztotta azt, hogy a témát leginkább összehasonlító esettanulmányok formájában volna érdemes feldolgozni.

Az értekezés témáját tekintve az amerikai magyar diaszpóráközösség hidegháború időszakában zajló történetének egy olyan szeletét tárja fel, mely a nemzetközi kapcsolatok történet és a nemzetközi kapcsolatok különböző elméleti megközelítéseinek szempontjából is elhanyagolt területének számít. A szerző a kisebbségben újból magára maradt romániai magyarság nyugati kormányok felé történő képviselőt ellátott amerikai magyar diaszpóra csoportok hidegháború időszaka alatt kifejtett érdekvédelmi tevékenységének történetét és működési dinamikáját vizsgálja, amelyet több nemzetközi kapcsolatok elméletében használt módszerrel közelít meg. A disszertáció a levéltári források feltárását és vizsgálati módszereit tekintve is új megvilágításba kívánja helyezni az amerikai magyarság politikai tevékenységének történetét, ezáltal a romániai magyarság hidegháború időszakában önmagáról alkotott képét és a magyar-magyar kapcsolatokat. Emellett a szerző arra törekszik, hogy hozzájáruljon a romániai magyarságról szóló azon szaktörténeti munkák sorának bővítéséhez, amelyek a szenvedéstörténetre való koncentráció helyett a romániai magyarság önálló cselekvőképességére helyezik a hangsúlyt, ezzel igyekezve rávilágítani azokra a tanulságokra, hogy milyen megközelítések és módszerek alkalmasak az önérvényesítésre. A mindmáig érvényben lévő közfelfogás szerint ugyanis a határon túli magyarság és köztük a romániai magyarság története különösen „*Trianontól napjainkig egyetlen hosszú szenvedéstörténet*”, azonban valójában maga a kisebbség és annak tagjai még olyannyira korlátozott helyzetben is, mint Ceaușescu Romániája, világpolitikai kontextusban kereste a helyét, alkalmazkodott vagy szembeszállt, adottságokkal és erőforrásokkal rendelkezett, amelyeket használt, ezáltal otthon maradt és emigrációba szorult vezetői nemcsak szenvedő alanyai voltak az eseményeknek, hanem voltak elképzeléseik, és döntéseket hoztak valamint aktívan tettek ezek megvalósítására (Lőrincz, 2016, 143).

E történetek egyrészt a nemzetközi kapcsolatok szintjén vizsgálva megvilágítják, hogy egy viszonylag kis nemzet diaszpóra politikai képviselői a kibocsátó ország támogatása nélkül hogyan képesek politikai döntések mögé állva azokat befolyásolni, beszerzett információkat hasznosítva a politikai döntéshozók számára lényeges kérdésekben tanácsadó szerepet vállalni, anélkül, hogy a befogadó ország erre különösebb igényt tartana. Az ún. „*amerikai típusú lobbizás*” magyar oldala másrészt számos tanulsággal szolgálhat a romániai magyarság jelenlegi helyzetében is. A romániai magyar kisebbségi közösségért végzett érdekvédelmi tevékenység mikrotörténetei ugyanis a magyarországi és határon túli magyar civil érdekképviselő és nemzeti mentalitás összefüggésrendszerének miniatürizált láttelepe, jelenlegi helyzetének parabolája. Tanulságai pedig ezáltal kulcsfontosságú területekre, önérvényesítésünk korlátaira és valódi lehetőségeire világítanak rá.

2. Elméleti keret és felhasznált módszerek

2.1. Kutatási kérdések, hipotézis, alapfogalmak és elméleti keret

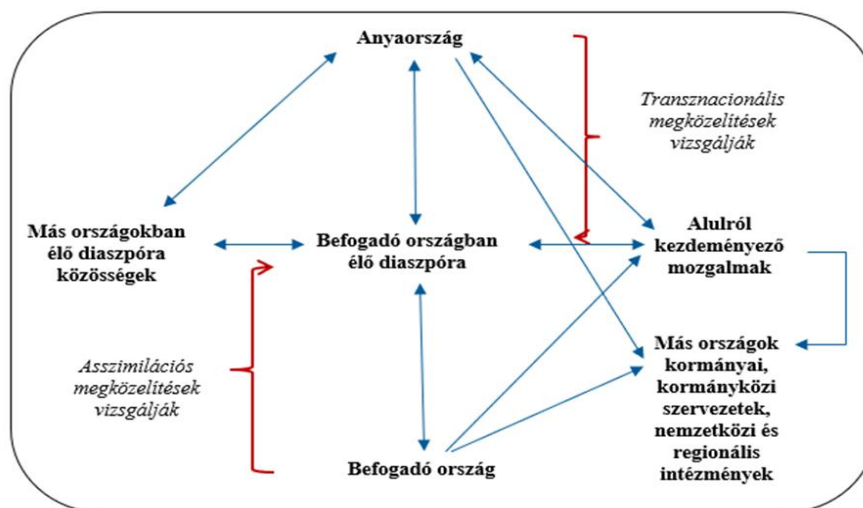
Az értekezés az amerikai magyar diaszpórapolitika hidegháború alatt kifejtett lobbitevékenységének történeti előzményeire, legfőbb ügyeire és azok eredményeire, a szervezetek vezetőinek alapfilozófiájára,

élettörténeti háttérére, nemzeti identitására és ezzel összefüggésben az általuk kitűzött stratégiákra és eszközökre, továbbá a siker és kudarc fogalmaira és az érdekvédelmi tevékenységek módszereinek hatékonyságára vonatkozó kérdéseket igyekszik megválaszolni. Emellett az értekezés azt a fő tételt igyekszik bebizonyítani, hogy a hidegháború időszakában az amerikai geopolitikai érdekek mellett azok az amerikai magyar diaszpórapolitikai szereplők is hozzájárultak az amerikai-román kapcsolatrendszer és az azt meghatározó amerikai törvényi háttér alakulásához, amelyek képesek voltak alkalmazkodni az amerikai politikai struktúrához, és amelyeket a politikai rendszer szereplői hasznosnak ítélték. Ennek megfelelően a szerző egyrészt vizsgálja a célország (USA) politikai rendszerét, amelyben az amerikai magyar diaszpóra politikai szereplői működtek, és amelyek tevékenységét a politikai rendszer hasznosította; másrészt górcső alá veszi a bilaterális kapcsolatokat és azok törvényi háttérét, amelyekre a szereplők hatással voltak.

Az értekezés elméleti megközelítésében mindezek megválaszolására és bizonyítására liberális és konstruktivista megközelítéseket alkalmaz: az érdekvédelmi tevékenység hatásával kapcsolatos elemzéseket liberális szempontból, míg az e mögött a diaszpóra politikai tevékenységek mögött meghúzódó okokkal kapcsolatos kérdéseket pedig a konstruktivizmus szempontjából közelíti meg. Vizsgálódásai során a szerző a diaszpóra közösségek érdekvédelmi tevékenységének önálló jogon való vizsgálatát helyezi vizsgálata középpontjába, és azok összehasonlító elemzését végzi el. Ebben pedig a szerző egyfelől a diaszpóráknak ún. bottom-up (személyes motivációk, tapasztalatok, igények, értékek, eszmék, személyközi interakciók bonyolult kontextusának vizsgálatára) és top-down (érdekképviseltek és állami döntéshozó testületek politikai tevékenységei, globális áramlatok) megközelítéseinek ötvözésére tesz kísérletet. Másrészt a diaszpórával kapcsolatos jelenségeket illetően mind a makró (így kollektív identitásának alakulását a különböző emigrációs hullámok, valamint a befogadó- és anyaország viszonylatában), mind a mikro jelenségek (mindezek egyéni szinten való lecsapódását és politikai igényformálásra tett hatását) megfigyelését és bemutatását szem előtt tartja.

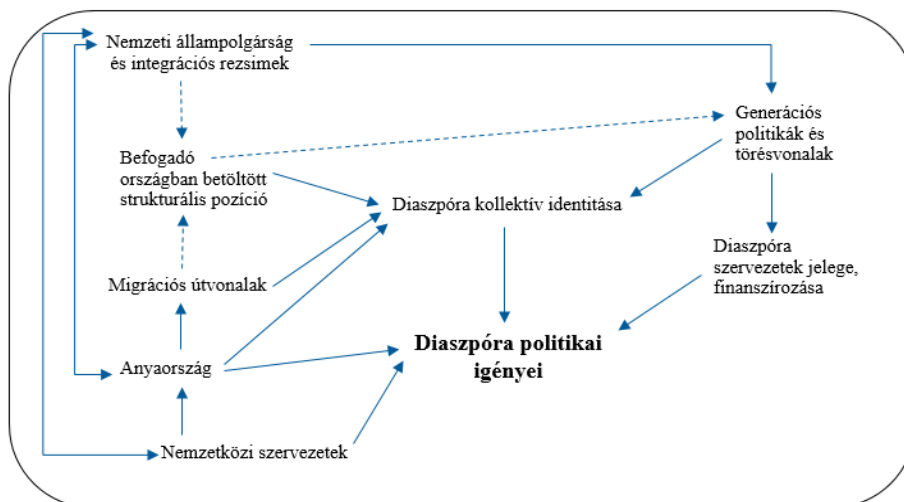
Az értekezésben használt fogalmak és elméleti keret ehhez kapcsolódnak. A szerző egy olyan diaszpóra fogalomból indul ki, amely a diaszpóra közösségeknek passzív adottságait és tagjainak tettekkel kifejezett aktív elkötelezettségét is figyelembe veszi. Ezért a diaszpóra fogalmába olyan közösségeket sorol, amelyek számontartják saját migrációs eredetüket, jellemző rájuk a földrajzi szétszórtság, integrálódtak a többségi társadalomba, és valamilyen formában kapcsolatokat fűznek az anyaországhoz. Ebbe a kategóriába az első generációs kivándorlókon kívül azok a további generációk is beletartoznak, akik egyrészt aktívan elkötelezettséget vállalnak mind az anyaország, mind a befogadó ország felé. A kibocsátó országgal tartott kapcsolatában vállalt elkötelezettségnek, származástudat befogadó ország felé történő különféle gyakorlati formában való megvalósításainak, az ún. „morális tetteinek” tudatos felvállalásának különösen a többedik generációk esetében van jelentősége ahhoz, hogy a diaszpóra közösség tagjaivá váljanak, míg az első generációk esetében ez a diaszpóra közösséghez való tartozás automatikus. Ebből következően az értekezés azokból a diaszpóra lobbis megközelítésekből indul ki, amelyek a diaszpórák nevében eljáró szervezetek és azok vezetői tevékenységét önálló szereplőnek tekintik. A diaszpóra-politikus eszerint olyan kozmopolita, aki számos, nemzetközi térben létrejövő politikai közösséget integrál, és akinek egyedi pozícióját egyetlen más ügynökség

sem képes betölteni, míg a diaszpóra politikusok érdekvédelmi tevékenysége, azaz a diaszpórikus lobbizás magában foglalja egyrészt a diaszpóra tag hajlandóságát arra, hogy a befogadó országban, szülőföldje érdekeit képviselve ilyen politikát folytasson, másrészt a diaszpóra lobbista közvetlen és közvetett kapcsolatát a befogadó ország, harmadrészt az anyaország politikai szereplővel. Ez a hármas kapcsolatrendszer alakítja a diaszpóra politikai elkötelezettségét, és az e tevékenységet fenntartó infrastruktúrát, az ún. diaszpórikus globalizációt, amelyben ezen kívül számos más szereplő is fontos szerepet játszik, így más anyaországon kívül élő kisebbségi csoportok, a befogadó országban működő más diaszpóra csoportok, kormányközi, nemzetközi és regionális intézmények és szervezetek, alulról jövő mozgalmak és nem kormányzati szervezetek is.

1. **ábra:** A „diaszpórikus globalizáció” viszonyrendszere és a diaszpóra-politika fogalmának modellje. Saját ábra. (Laguerre, 2006; Østergaard-Nielsen, 2003; Sheffer, 2003 alapján)

Mivel a diaszpóra politikusok ebben a komplex nemzetközi térben tevékenykednek, az általuk támasztott politikai célokra és igényekre számos tényező van hatással, melyet az alábbi ábra érzékeltet.

2. **ábra:** Diaszpórák transznacionális igényeinek többszintű modellje. Saját ábra. (Østergaard-Nielsen, 2003, 17-20; Sheffer, 2003, 12; Marinova, 2017, 21-47 Koopmans-Statham, 2003, 2004 alapján)

Eszerint a diaszpóra közösségek által formált politikai igényekre hatással vannak a diaszpóráknak a nemzetközi szervezetekkel, a befogadó- és anyaországgal fenntartott viszonya, azok intenzitása, a befogadó- és

anyaország politikai berendezkedése, lehetőségstruktúrái, intézményi csatornái, helyi politikai kontextusa, mindkét oldal támogatása, és az általuk nyújtott erőforrások vagy azok hiánya, továbbá számos a diaszpóra adottságaival kapcsolatos jellemző (mint az, hogy hogyan jutott a befogadó országba, milyen régóta tartózkodik ott, hányadik generáció végzi a lobbitevékenységet, milyen a diaszpóra befogadó országban betöltött strukturális, társadalmi-gazdasági pozíciója), illetve magának a diaszpóra közösségeknek a saját kollektív identitása, mely leképeződik a diaszpóra politikai szervezeteiben. E hibrid identitás a különbözőségekkel együtt és rajtuk keresztül, és nem ezek ellenére él, melyet szintén számos tényező befolyásol: a befogadó országban felhalmozott tapasztalatok (különösen a szocializáció és integráció folyamatai), emellett pedig számos, részben a kibocsátó országhoz fűződő demográfiai jellemző (mint a diaszpóra eredete, generációs összetevői és vallásos hovatartozása), továbbá mindkét országhoz fűződő viszonya, valamint a generációs különbségek és politikák. Az identitás eme tényezők hatására folyamatos változásban van, újrendeződésének épp ezért sosincs vége, hiszen folyamatosan újratermelődik a próbálkozás és hibázás tapasztalatain, a befogadó ország hasonló etnikai csoportjaival való tapasztalatcseréken, a más országban élő diaszpóracsoportok és a befogadó országgal fenntartott folyamatos kapcsolatok révén. Ennek köszönhetően a diaszpóratagok különböző kompetenciákat fejleszthetnek ki, melyeknek köszönhetően az egymástól sokszor igen eltérő kulturális normarendszerekben navigálni, és amennyiben a szituáció azt követeli meg, egy másik normarendszerben más kompetenciákat aktivizálni képesek. A diaszpóraelitek identitása az érdekvédelmi tevékenység vizsgálata során azért fontos, mert szorosan összefügg a diaszpórák közösségek társadalmi tőkéjével, mobilizációs képességével is, így közvetetten a lobbitevékenység hatékonyságára is hatással van.

Az értekezés a diaszpórák által kifejtett érdekérvényesítés sikerességét nem csupán hagyományosan az etnikai lobbiszakirodalom szempontjából, azaz célkitűzéseik elérésének sikeressége szempontjából közelíti meg (amely általában a befogadó ország politikai döntéshozatali eredmények megváltoztatását vagy döntéshozatali folyamatba való bekapcsolódást jelenti), hanem a transznacionális csoportokról szóló szakirodalom szempontjából is, amely a diaszpórák önálló szereplőként való vizsgálata mellett figyelembe veszi a diaszpórák lobbitevékenységének fogadó oldalát, a befogadó ország kormányainak szempontrendszerét is. Utóbbi felhívja a figyelmet egyrészt arra, hogy nem feltétlenül ez jelenti a siker mércéjét, hanem már annak a lehetőségnek a megteremtése is sikerként definiálódhat, hogy a két fél meghallgatja egymást, másrészt arra is, hogy mind a kormányzatok, mind az ellenzéki vezetők és civil társadalmi szervezetek tisztában vannak azzal, hogy a diaszpórahálózat aktivizálódásával megvalósuló transznacionális mobilizáció gyakori és igen hatékony útja a befolyáskeresésnek. A befogadó ország kormányai kifejezetten bátoríthatják is a diaszpóramobilizációt, és hasznosítják az etnikai lobbiban rejlő lehetőségeket, melyeket az generál, és gyakran eszközként használják a diaszpóracsoportok kibocsátó országgal kapcsolatos politikai, gazdasági és biztonsági céljaikkal kapcsolatban. A relatív hatalmi erőeltérés miatt ezáltal a diaszpóra lobbija által képviselt érdekek kizárólag abban az esetben találhatnak meghallgatásra egyáltalán, amennyiben a befogadó országnak érdekében áll hasznosítani az adott érdekvédelmi tevékenység által nyújtott lehetőségeket. Ebből a szempontból Nadeida K. Marinova (2017) arra hívja fel a figyelmet, hogy elsősorban az számít, hogy: egyrészt mennyire áll a befogadó országa érdeklődésének előterében az adott diaszpóra anyaországa, másrészt, hogy mennyire esnek egybe a diaszpóra és

a befogadó kormány külpolitikai céljai, harmadrészt, hogy mennyire áll fenn személyes vagy politikai kapcsolat a diaszpóratagok és a kibocsátó országok között, végül, hogy a diaszpóratagok mennyire képesek a befogadó országban kifejtetni a társadalmi tőkéjüket, mennyire tudnak aktívan és hatékonyan mozogni a befogadó ország politikai életében. Véleménye szerint ezek mindegyike szükséges feltétele annak, hogy a diaszpórát és a befogadó ország kölcsönösen előnyös külpolitikai célok érdekében felhasználhassa. Míg az első két tényezőnek mindenképpen jelen kell lennie, ahhoz, hogy ez megtörténjen, a második két tényező olyan feltétel, amely egy kontinuumba esik, és különböző fokú erősséggel van jelen.

A befogadó ország által történő hasznosítás ténye önmagában azonban nem jelenti automatikusan az etnikai lobbicélkitűzéseinek megvalósulását is. Habár mindenképpen a befogadó ország kormánya lesz az, aki az interakció dinamikájának irányát meghatározza, a diaszpóra politikusok által választott érdekvédelmi stratégiák, taktikák és módszerek („hideg” és „forró” taktikák, közvetett és közvetlen módszerek, törvényhozás monitorozása és más kulcsfontosságú szereplőkkel történő koalícióépítés) mind a törvényhozás, mind a végrehajtó hatalom szereplőivel kialakított kapcsolatban, megfelelő időben és helyen történő alkalmazása is elengedhetetlen a diaszpóra lobbisták által kitűzött célok eléréséhez, amelyeket az elemzés során figyelembe kell venni.

2.2. *Az értekezés egyes részeiben használt kutatási módszerek*

Az értekezés elméleti megközelítésében az amerikai magyar diaszpóra érdekvédelmi tevékenység hatásával kapcsolatos elemzéseket leginkább neoliberális szempontból (az értekezés második fele), míg az e mögött a diaszpóra politikai tevékenységek mögött meghúzódó okokkal kapcsolatos kérdéseket pedig a konstruktivista szempontból közelíti meg (értekezés első fele).

Az értekezés *első része* az amerikai magyar diaszpóra érdekvédelmi tevékenységének elméleti és történeti kontextusát mutatja be. Az etnikai érdekvédelem előzményeire vonatkozó kutatási kérdés megválaszolásához a szerző az amerikai magyar kollektív identitásrétegek felvázolásával, politikai aktivizálódásuk, határon túli magyarsággal kapcsolatos vélekedéseik és népszámlálási statisztikák bemutatásával igyekszik választ adni, amelyhez másodlagos forrásokat rendszerezett.

Az egyes amerikai magyar diaszpóra szervezetekkel kapcsolatos kutatási kérdések megválaszolásához a szerző a politikai antropológiában használt etnotörténeti módszert alkalmazza. Ehhez elsődleges (levéltári) és másodlagos (korábbi kutatások eredményei) egyaránt felhasznál, bemutatva számos, a romániai magyarságról érdekvédelmi tevékenységet folytató szervezetekkel kapcsolatos jellemzőt. Így az értekezés körbejárja azt, hogy a szervezetek a különböző emigrációs hullámok között hol helyezkednek el, milyen anyaországból hozott tapasztalatokat hoztak magukkal, mely generációba tartoznak, továbbá, hogy ez hogyan befolyásolta azt, hogy milyen politikai igényeket formáltak, milyen célokat tűztek ki, milyen lobbizási stratégiákat és taktikákat választottak. Részletezi továbbá azt is, hogy a szervezetek alapítóinak milyen élettörténetük, szocializációjuk volt, és az ezeknek köszönhetően felhalmozott kulturális tőkéjüket mennyire voltak képesek társadalmi kapcsolatokra és pénzügyi tőkére váltani, ezáltal pedig az amerikai magyarság tömegeit mozgósítani.

Ezután az értekezés a klasszikus történeti módszer elveit követve a mindenkor nemzeti politikai

térben elhelyezve mutatja be a határon túli magyarokért végzett amerikai érdekvédelmi tevékenység történeti előzményeit, majd a romániai magyarokért végzett politikai tevékenységének hidegháború alatti alakulástörténetét veszi sorra. Ezt az általános történeti részt három külön alkorszakra (1948-1968, 1969-1980, 1981-1989) osztva részletezi, melyben ismertetésre kerülnek a szuperhatalmi viszonyok, az USA Kelet-Európa politikája, az amerikai-román bilaterális kapcsolatok mindenkori alakulása, a magyar-román viszonyok, a román rezsim nemzetiségpolitikája és annak magyar közösségre gyakorolt hatásai. E részhez a szerző elsődleges forrásokat (elsősorban szervezetek saját levéltári anyagait) és másodlagos forrásokat (történeti munkákat és a magyar diaszpórára vonatkozó szakirodalmat) is felhasznál.

Az értekezés *második része* az érdekvényesítés összehasonlító esettanulmányait veszi sorra, és két részre osztva mutatja be a közvetlen eredménnyel járó és a kudarccal végződő eseteket. A fejezetek a strukturált fókuszált összehasonlító módszerét követik, amelyek kiválasztásánál és feldolgozásánál fontos szempont volt, hogy a teljes spektrum, azaz a sikerrel és a kudarccal járó esetek egyaránt szerepeljenek. Ennek oka az, hogy számos ügy nem éri el a végső stádiumot, valamint mert mind a sikerekkel, mind a kudarcokkal járó esettanulmányok feldolgozásával kaphatunk teljes képet az érdekvédelmi tevékenységek komplex világáról. Az összehasonlító tanulmányok bemutatásakor a szerző leginkább elsődleges forrásokat használ fel: a szervezetek saját levéltári anyagai és más velük együtt dolgozó levéltári anyagok, valamint az erről szóló memoárok feldolgozása mellett amerikai elnöki levéltári dokumentumok kerülnek első ízben ismertetésre.

Az egyes esettanulmányok végkimenetelének kiértékelésében a fejezetek egyrészt figyelembe veszik a befogadó országot, részben a kibocsátó ország politikai, valamint a diaszpóra szervezetek saját szempontjait, másrészt több, a lobbizás sikerességét mérő módszert alkalmaznak és ötvözik. A lobbitevékenység mérésére a lobbiszakirodalomban számos módszert dolgoztak ki, melyek közül az értekezés az Andreas Dür által az Európai Unióban kifejtett lobbitevékenységgel kapcsolatban kifejlesztett három különféle megközelítést (lobbi célok teljesülésének vizsgálatát, lobbizottaknak „megkérdezését” és a teljes lobbizási folyamat végig követését) és ezek ötvöztetését kísérelt meg alkalmazni. Ennek bemutatásakor elsősorban levéltári forrásokat (szervezetek saját anyagait, elnöki levéltári anyagokat), valamint különböző interjúkat és memoárokat használ fel. Az egyes esetek történeti ismertetése és elemzése után az értekezés az egyes fejezetekben tárgyalja az adott eset során alkalmazott stratégiákat, azok választásának hátterét, ezután pedig a siker értékelését és a siker és kudarc hátterét elemzi a konkrét szempontok alapján. A szerző egyrészt vizsgálja azt, hogy a diaszpórák által képviselt álláspontok és érdekvédelmi tevékenység egésze a befogadó ország szempontjából mennyire *hasznosíthatóak*, és mennyiben teljesültek a hasznosíthatóság elméleti részben kifejtett négytényezős feltételrendszere. A szerző vizsgálódásának második szempontja az volt, hogy a szervezetek által megfogalmazott politikai igényeket mekkora *hatékonysággal* voltak képesek következetesen képviselni, és saját céljaikat is elérni. Ezenkívül az értekezés minden egyes esetben megvizsgálta azt is, hogy a szervezetek és azok vezetői *milyen eszközöket, taktikákat és stratégiákat* alkalmaztak; továbbá azt, hogy az egyes lobbizási esetekben mennyire voltak jellemzőek a szakirodalom által a *sikeres lobbitevékenységhez szükségesnek tekintett körülmények és tényezők*.

3. Konklúziók, eredmények

3.1. *Az amerikai magyar diaszpóra identitásrétegei, szervezetei és politikai igényeinek alakulástörténete*

Az értekezés első része megállapítja, hogy addig, amíg a magyarországi politika a két világháború között propagandisztikus tevékenységgel igyekezett revíziós célokra használni az amerikai magyar diaszpóra szervezeteket, addig a második világháború után határon túli magyar nemzettársairól megelégedett, az amerikai magyar diaszpóra szervezetek tevékenységét pedig gyanakvással figyelte: előbb szétzilálásukra, később semlegesítésükre törekedett. A magyar diaszpóra közösségek számára ugyanakkor minden köztük levő törésvonal ellenére ez volt a legnagyobb kohéziós erő: a határon túli magyarok, és különösen a romániai magyarok ügye olyan ügy volt, amelynek egységesítő hatását tekintve egyetlen más magyarsággal kapcsolatos kérdés sem volt képes. Mindebben jelentős különbségek voltak egyrészt az első és második generációs szervezetek, másrészt az első generációs szervezetek radikális és mérsékelt képviselői között. Utóbbiak közül kétségtelenül a második generációs szervezetek voltak a leghatékonyabbak. A szervezetek között ugyanis több tényezőt figyelembe véve is jelentős különbségek voltak, így eszközválasztásaikat, szövetségkötési képességeiket és nemzetközi rendszerbe ágyazottságukat tekintve. Emellett a különböző politikai döntéshozatali folyamatokkal kapcsolatos rugalmas reakciókészségükben, nyitottságukban nagymértékű eltérések voltak aszerint, hogy milyen előélettel rendelkeztek, hogy milyen identitást képviseltek, és hogy a román-magyar csoportközi konfliktushoz kapcsolódó áldozattudatot hogyan voltak képesek feldolgozni. A második generációs szervezetek nyíltan felvállalták ugyanis azt is, hogy a két világháború között és az első világháború előtt a románokat is kétségkívül érték atrocitások, azonban ez nem jelenti azt, hogy a magyar kisebbségek ellen a román rezsim által alkalmazott diszkriminatív intézkedések jogosak lettek volna. Épp emiatt az első generációs szervezetek radikálisabb szervezeteivel ellentétben elítélték a nacionalista diskurzusra építő nemzeti önrendelkezést, amiről úgy vélték egyrészt, hogy csak egy szabad országban dönthetnek azok, akiket ez érint, másrészt, hogy ez a kisebbséget a nemzetközi politikai térben, mint e régió destabilizáló tényezőjét büntetőpadra ítélte volna. Ezért kifejezetten az emberi jogsértésekre koncentráltak, amellyel kapcsolatban igyekeztek minél szélesebb kapcsolatokat kiépíteni minden olyan szereplővel, akik erre fogékonyak voltak. Az első generáció mérsékeltebb szervezeteivel szemben azonban nem féltek attól, hogy ha kell, „forróbb” taktikákat alkalmazzanak érdekvédelmi tevékenységeik során, bár ezeket az eszközöket igyekeztek nem „túlhasználni”.

Az értekezés történeti áttekintő fejezetei bemutatják azt, hogy a korábban már említett tényezők milyen hatással voltak a szervezetek által kifejtett lobbitevékenységre, és hogy ezekből a tényezőkből fakadó hatásokra a szervezetek vezetői egyéni szinten mennyire eltérően reagáltak, emiatt egymástól lényegesen különbözőképpen jártak el.

Habár az amerikai magyar diaszpóra szervezkedése már 19-20. század fordulóján, határon túli magyarokért kifejtett lobbitevékenysége pedig az első világháború időszakában elindult, az nem hozott túl sok sikert. Az amerikai magyar közösségek patriotizmusát az első világháború alatt és a két világháború között leginkább magyar politikai vezetők külpolitikai és gazdasági céljaira kívánta felhasználni. Habár az 1920-as évektől növekedett az amerikai magyar szervezetek között Horthy Magyarországot kritizáló baloldali és zsidó szervezetek aránya – és az amerikai magyarok fokozatosan a helyi amerikai ügyek felé kezdtek nyitni, erősen

támogatva a Demokrata Pártot –, a helyi szervezeteket és azok ernyőszervezetét, az *Amerikai Magyar Szövetséget* (AMSZ) továbbra is azok kontrollálták, akik a magyar nemzeti érdekek teljesülését helyezték előtérbe. A két világháború között a magyar kormány és az amerikai magyarok közötti kapcsolat erősen propagandisztikus jelleget öltött, amelyben az amerikai magyarság hálózatát a kormány revizionista célokra használta. Az érdekvédelmi erőfeszítések célja a revizionista követeléseknek nemzetközi érvényesítése volt, amik az AMSZ-en keresztül csatornázódtak be az USA Külügyminisztériumába. Az ebben az időszakban a Horthy-rezsim által kezdeményezett diaszpórában élő magyarság összefogását célzó kongresszusok sem az érdekvédelem hatékonyságát, sem a várt nemzeti egységet nem teremtették meg, ehelyett mélyítették a „nemzeti” és a baloldali emigráció közötti törésvonalat. Emellett a rezsim propagandisztikus imázsépítő tevékenységeket is folytatott az USA-ban az amerikai közvélemény az első világháború igazságtalanságaira történő figyelemfelkeltése érdekében, melyek éppoly eredménytelenek voltak, mint lobbitevékenységeik.

A második világháború kitörését követően a befogadó- és anyaország közötti hadiállapot beállta az amerikai magyar diaszpórát rendkívül nehéz helyzetbe hozta: küzdeniük kellett azért, hogy az USA felé biztosítsák hűségüket. Habár a magyar kormány céljait az amerikai politikusok és közvélemény nem támogatta, az AMSZ által képviselt pozíció nem változott a második világháború folyamán, és ez nem akadályozta meg a vezetőit abban, hogy eredménytelen tevékenységüket a háború végéig folytassák. A rezsim igyekezett megszervezni az ország kiugrását a háborúból, amelyben Eckhardt Tibornak fontos szerepet szánt, de amely végül kudarccal végződött.

A második világháborút követően az USA a feltartóztatás politikájának és a kelet-európai államokat érintő „tömbszemléletnek” köszönhetően „leírta” a kelet-európai térséget, így az amerikai-román kapcsolatok is drámaian romlottak. A kölcsönös kereskedelmi kapcsolatok felvételére csupán Románia ENSZ tagságának 1955-ben történt rendezése után, 1956 októberében került sor. Ez az év több szempontból fordulópontot jelentett az amerikai érdekérvényesítés és az amerikai külpolitika terén is. Egyrészt az amerikai külpolitika legfontosabb célja innentől kezdve a térség stabilizálása volt, másrészt Kelet-Európát egyre inkább különböző régiókból összetevődő térségnek látták, és felismerték, hogy az egyes nemzetállamok támogatása az egységes szovjet blokk gyengítését jelentheti. Harmadrészt a felszabadítás politikáját a „lassú átalakulás” stratégiája, a gazdaságpolitikában pedig a „tömbszemlélet” feladása és Moszkva és a szatellit államok közötti „ék verése” céljából az USA térség felé irányuló gazdasági kapcsolatainak szorosabbra fűzése váltotta fel, aminek hatására a szovjet politikai iránytól egyre inkább függetlenedő Romániát ilyen irányú kapcsolatok célpontjaként kezdte el látni. Románia 1955-ben történő ENSZ tagfelvétele, majd a szovjet csapatok 1958-as kivonulása új utat nyitott a kétoldalú amerikai-román kapcsolatoknak. Így az amerikai-román vagyoni és háborús károk rendezéséről szóló egyezmények 1960-ban történt megkötése után számos kulturális és technikai csereegyezmény kötöttetett a két ország között.

Az amerikai magyarok politikai aktivizmusa az 1960-as évekig befelé tekintő volt. Ennek oka egyrészt, hogy a magyar diaszpóra mind országos, mind lokális szinteken még azokban a régiókban is alulreprezentált volt, amelyekben népsűrűsége magasnak mondható, másrészt az, hogy a romániai magyarság Románián belüli érdekvédelme a szocialista rendszer első évtizedeiben még relatíve biztosítottnak látszott. Ezért kifejezetten a

romániai magyar kisebbségért végzett etnikai lobbitevékenység az 1950-es évek végéig nem bontakozhatott ki, csak a rá következő évtizedben. Kizárólag az e célból első generációs politikai emigránsok által alapított szervezetek az 1950-es és 1960-as évek közepén alakultak meg, illetve szerveződtek újjá. Az 1952-ben létrejött *Amerikai Erdélyi Szövetség* (AESZ), az 1959-ben az *Erdély Bizottság* (EB), 1965-ben az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) New York-i tagozatából kivált *Erdély Védelmében Mozgalom*, továbbá az aktivitásában újraéledt AMSZ volt az a négy szervezet, amely ilyen tekintetben a legaktívabb volt. 1965-től az első három szervezet formálisan is együttműködött és közösen vitte véghez akcióit *Erdélyi Intézőbizottság* (EIB) néven.

Az 1956 után igencsak defenzívába kényszerült magyar külpolitikától a román pártvezetés azt próbálta meg sikerrel kicsikarni, hogy elfogadja a romániai magyarságot érintő belpolitikai lépéseket, és hogy visszaterelje a határon túli magyarsággal való kapcsolattartást a román fél által ellenőrzött és jóváhagyott keretek közé. Mivel a romániai magyar kisebbségi tagok egyre inkább ki voltak téve a politikai üldöztetésnek és bebörtönzéseknek, az erről szóló hírek riasztották az amerikai magyar közösségeket, amely egyrészt újabb lendületet adott szervezetek alapítására, másrészt a korábban alapított szervezetek is sokkal aktívabbak lettek a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban.

Az ötvenhatos forradalom emellett az amerikai diaszpórában újabb utánpótlást jelentett, mivel az egy újabb emigrációs hullámot indított el. Ennek hatására egy fiatalabb és a politikai emigránsoktól eltérő társadalmi háttérrel rendelkező generáció érkezett az Egyesült Államokba, ami pedig új helyzetet teremtett a magyarországi politika emigráció semlegesítéséért folytatott törekvésekben, mivel többségüket a magyar kormány már nem tekintette ellenségnek, a magyar államszervek emigrációval kapcsolatos stratégiája egyre inkább proaktívvá vált és stratégiai tervezés útján valósult meg.

A magyar szabadságharc az USA Kelet-Európa politikájában is változást hozott. A hatvanas évek amerikai külpolitikáját ugyanis a szatellit államok felé való fokozatos kereskedelmi nyitás fémjelezte. Mind Kennedyre mind Johnsonra jellemző volt a liberális kereskedelempolitika és a szovjet szatellit államokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok felvételének szándéka, azonban a Kongresszus antikommunista többsége ekkor még jelentős ellenállást tanúsított a kelet-nyugati kereskedelem kiterjesztésével szemben. Ennek ellenére az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok jelentős fejlődésnek indultak, melyek a Johnson adminisztráció idején az 1964 júniusában kötött amerikai-román kereskedelmi egyezményben csúcson sodtak ki.

Ezzel párhuzamosan miután Brezsnyev hatalomra kerülése még inkább megerősítette a román államelnök, Gheorghiu-Dej függetlenségre irányuló törekvéseit, majd az 1965-ben e pozícióban őt váltó Ceaușescu is tovább folytatta az elődje által elkezdett politikai irányvonalat. Az év szeptemberében megegyezett a szovjetekkel, hogy Besszarábiát érintő követeléseikért cserébe nem veszik figyelembe a magyar követeléseket Erdellyel kapcsolatban. A romániai magyarságért végzett amerikai magyar érdekvédelmi erőfeszítéseket ebben az időszakban több tényező nehezítette: egyrészt a prágai tavasz Varsói Szerződés országok által való eltiprásától történő távolmaradása miatt Romániát a nyugati országokban egyre pozitívabban ítélték meg, másrészt az ennek nyomán gyors ütemben bővülő amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok is igen gyors ütemben bővültek, ami számos amerikai üzleti érdekeltségnek kedvezett. Mindeközben habár a hatvanas évek végétől Magyarországnak már szándékában állt a nemzetiségi kérdés mérsékelt és nyilvánosság kizárásával

történő tematizálása a kétoldalú magyar-román kapcsolatokban, a román fél visszautasító magatartása miatt erre nem kerülhetett sor. Románia legfőbb célja ugyanis a hatvanas évek közepétől az egységes nemzetállam megteremtése és egy egyre inkább kiteljesedő neosztálinista típusú rendszer kereteinek felállítása volt. Miután azonban a Kádár rezsimre a hatvanas évek közepétől egyre nagyobb nyomás nehezedett a kisebbségek témakörének tematizálására, a hetvenes évek elejétől ezek az érdekellentétek a kétoldalú kapcsolatokban egyre látványosabbá váltak, majd ezekkel kapcsolatos konfliktusokhoz vezettek.

Az 1960-as évek elején a legfontosabb, amerikai magyarok által képviselt ügy az ENSZ magyarkérdéséhez kapcsolódóan nyert aktualitást. A mérsékeltbb első generációs amerikai magyar diaszpóraszervezetek legfontosabb célkitűzése a szabadságharc utáni romániai magyar bebörtönzöttek és politikai fogvatartottak szabadon bocsátása volt. Emellett az 1964-1965-től a szervezetek minden egyes lehetőséget igyekeztek megtalálni arra vonatkozóan, hogy felhívják a külügyminisztériumi hivatalok munkatársainak figyelmét a romániai magyarok üldöztetésére. A szervezetek 1965-től stratégiát váltottak, és úgy döntöttek, hogy ezentúl támogatni fogják az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok bővülését a romániai magyarok jogvédelméért cserébe, ezért a végrehajtó hatalomnál történő lobbitevékenységre fókuszáltak, és fő célkitűzésük a kereskedelmi tárgyalások emberi jogok teljesülésének feltételéhez való kötése volt. Ezért számos határozati javaslatot igyekeztek beterjesztetni, és megszavaztatni a Kongresszusban, valamint elérték azt, hogy számosan felszólaltak a kisebbségek védelme ügyében. Habár az amerikai kormány nem volt hajlandó az emberi jogi mutatók javítását kereskedelmi koncessziókhoz kötni, a Kongresszus két kamarájának antikommunista többsége felől jövő nyomás hozzájárult a tényhez, hogy Románia nem kapta meg a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény státuszát egészen 1975-ig. Noha ilyen szempontból az etnikai szervezetek ugyan „nyitott kapukat” döngettek lobbitevékenységükkel ebben az időszakban, jelentős változásokat mégsem tudtak a szovjet szatellit országok felé gyakorolt amerikai politikai irányban elérni.

A szatellit államokkal kialakított liberális kereskedelempolitika Nixon hatalomra kerülése után is igen lényeges szerepet játszott az USA Kelet-Európa politikájában, és mivel az amerikai külügyi apparátus ezen országokat már nem monolitikus egységként kezelte, a megkülönböztetés politikáját hivatalossá téve, az amerikai-kínai és vietnámi kapcsolatokban közvetítő szerepet játszó Románia egyre különlegesebb kül- és kereskedelempolitikai bánásmódot kapott. Miután a détente-nak köszönhetően tető alá hozott 1972-es amerikai-szovjet kereskedelmi egyezmény elfogadása után a Szovjetunióknak nyújtott legnagyobb vámkedvezmény elvét az elnök kongresszusi ellenzéke, Jackson szenátor és Vanik képviselő azzal a feltétellel módosította, hogy Moszkvának szabad kivándorlást kell nyújtania a zsidó kisebbségekhez tartozóknak, mely feltételt a Kreml 1974-ben határozottan visszautasított, Románia számára megnyílt az út az legnagyobb vámkedvezmény státusz megadására, amelyre végül 1975-ben került sor. Ekkorra az ország már az összes fő nemzetközi gazdasági intézményhez csatlakozott: 1970-ben az IMF-hez és a Világbankhoz, 1971-ben a GATT-hoz.

Innentől kezdve lényegében a romániai magyarságért folytatott érdekvédelmi tevékenység a minden évben meghosszabbított legnagyobb vámkedvezmény státusz releváns kongresszusi albizottságai előtt történő meghallgatásokon való részvételre és a legnagyobb vámkedvezmény státusz eltörlésére, illetve az ezzel kapcsolatos feltételek megváltoztatására irányuló határozati javaslatok benyújtására és megszavaztatására

koncentrált leginkább. Időközben azonban a romániai magyarságért érdekvédelmi tevékenységet folytató szervezetek között törésvonal keletkezett, amelynek köszönhetően 1974-ben létrejött az *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ). 1975-ben az EVSZ Ford elnökénél, az AMSZ nevében eljáró lobbista, Száz Zoltán pedig a Kongresszusnál sikeresen lobbizott a legnagyobb vámkedvezmény státusz feltételéül szabott emigrációval kapcsolatos előírás romániai magyarok szabad emigrációjával és családegyesítésekkel történő kiegészítéséért, amelyet az AESZ vezetője, Teleki Béla igyekezett ellensúlyozni, mivel úgy vélte, hogy az káros a magyarságra nézve. 1975-től az AMSZ nevében továbbá Száz Zoltán minden évben tanúságot tett a Kongresszus kereskedelmi albizottságában, majd 1976-ban részt vett egy, a romániai magyarság helyzetét feltáró misszióban, amely az érdekvédelem szempontjából nem volt előrevivő. Útját a román titkosszolgálat – mint „pozitív befolyásolási” kísérletet – sikerrel könyvelte el, bár útjával Száz sem volt elégedett. 1976-ban pedig a második generációs amerikai magyarok ilyen irányú érdekvédelmi tevékenysége is megszerveződött: egy tüntetés és egy újsághirdetés megjelentetése után megalapították ad-hoc szervezetüket, az *Emberi Jogok Romániában Bizottságot* (CHRR), mely szintén bejutott a minden évben megrendezett kongresszusi tanúvallomásokra, és írásbeli és szóbeli vallomást is tett, továbbá igyekezett kibővíteni kapcsolatait a Kongresszusban és a Fehér Házban, valamint a Külügyminisztériumban.

Az ekkoriban Nyugatra kijutó, a romániai magyarság ellen elkövetett kollektív jogsértésekről szóló hírek egybeestek az USA-ban a Kelet-Európa felé irányuló meglepő mértékű általános érdeklődéssel és az 1976-os amerikai elnökválasztással is, hiszen 1976-ban Jimmy Carter számos – a Nixon-Ford kormány szovjet blokkal folytatott békítő politikájában csalódott – kelet-európai szavazatát elnyerte. Ennek köszönhetően a kelet-európai diaszpórák politikai szerepe folyamatosan változott, szavazataik jelentősen felértékelődtek. Ugyanakkor mivel az amerikai külügyminisztérium politikai elitjébe nem volt bejárásuk, és csak a Kongresszusra koncentráltak lobbitevékenységeik kapcsán, a hetvenes évek második feléig nem voltak azon a szervezettségi szinten, hogy teljes mértékben ki tudják használni az amerikai demokratikus rendszer által nyújtott lobbizási lehetőségeket. Habár Carter propaganda szinten felkarolta az emberi jogokat, és számos emberi jogokkal kapcsolatos új intézményt és pozíciót állított fel, ami alapot adott az emberi jogokért aggódó kongresszusi tagok számára ilyen irányú tevékenységek folytatásához, és hozzájárult a külügyminisztériumi apparátus ilyen irányú érzékenyítéséhez, Kelet-Európa politikáján elődjéhez képest nem változtatott. A legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbításával kapcsolatban kongresszusi vitára csak 1979-ben került sor, leginkább azért, mert a legtöbb kongresszusi tag úgy vélte, hogy az azzal járó procedura keretet nyújthatott a romániai emberi jogi helyzet rendszeres felülvizsgálatához, valamint mert az amerikai kormány is igen határozott álláspontot vett fel a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését illetően.

Miután a magyar kisebbség a hetvenes években egyre nagyobb nyomás nehezedett, a magyar káder- és kulturális elit, valamint a Román Kommunista Párt viszonya megtört. Egyesek teljes passzivitásba vonultak, mások külföldre juttatták el tiltakozásaikat, megint mások a nyílt ellenállást választották. Utóbbiak közé tartozott a volt Kovászna megyei pártbizottság első titkára, Király Károly is. A CHRR Királynak a román rezsim diszkriminatív gyakorlatáról szóló leveleit 1977-ben csempészte ki, majd azután Nyugaton nyilvánosságra hozta. 1978-ban pedig a szervezetnek fontos szerepe volt abban, hogy az újságírók interjút

készíthessenek vele. Ugyanebben az évben Ceaușescu amerikai látogatásának idején a szervezet tagjai New Yorkban rendeztek tüntetést, miközben a román diktátort számos politikus és újságíró vonta kérdőre a magyar kisebbséggel szemben tanúsított bánásmódja miatt, ami után a román államelnök nem utazott újra az USA-ba. Mindeközben a mérsékeltebb diaszpóra szervezetek egy új együttműködést alakítottak akcióik koordinálására, az *Északamerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottságát*. A diaszpóra szervezetek érdekvédelmi tevékenységének a legnagyobb vámkedvezmény státusszal kapcsolatban 1979-ben volt először kézzel fogható eredménye: a CHRR támogatója, Richard Schulze a státusz eltörlésére határozati javaslatot nyújtott be, és a Kongresszusban először vitatták meg a témát. Az 1980-ban nyílt Madridban rendezett Helsinki Utókonferencián pedig először fordult elő, hogy az amerikai delegáció a magyar kisebbséggel kapcsolatban hivatalos nyilatkozatot tett.

Kemény retorikája ellenére hatalomra kerülése után Reagan nem változtatott Kelet-Európa politikáján, de a meglévő emberi jogi intézményrendszert sem bontotta le. A meglévő, Románia felé irányuló amerikai kereskedelempolitikai irány pedig tovább folytatódott, bár a Külügyminisztérium munkatársai és a Fehér Ház is egyre fokozottabban kezdte követni az ottani emberi jogi helyzetet. A növekvő román államadósság az 1980-as évekre a román nemzetségi politikában egyre egyértelműbb homogenizációs törekvésekhez vezetett, aminek következtében a nemzetiség kulturális terei pedig beszűkültek. Emiatt a romániai magyar kulturális elit ellenzékbe vonult, és *Ellenpontok* c. szamizdat folyóirat kiadására, majd annak külföldi terjesztésére kényszerült. Ebben és a szerkesztőket érő rendőri atrocitások csökkentésében, illetve az általuk képviselt álláspont nyugati terjesztésében – melyre a helsinki utókonferenciák különösen alkalmas fórumnak mutatkoztak – a CHRR-nek is jelentős szerepe volt, ahogyan később az *Ellenpontok* egyik szerkesztőjének, Ara-Kovács Attilának Magyarországra történő disszidálása után 1983-ban Budapesten létrejött *Erdélyi Magyar Hírlap* finanszírozásában és az általa összeállított hírek külföldi terjesztésében is kulcsszerepet játszott. A nevét 1984-ben *Magyar Emberi Jogok Alapítványra* (HHRF) változtató CHRR a rendszeresen Nyugatra juttatott romániai emberi jogfosztásról szóló híreket beépítette tanúvallomásaiba, és felhasználta az amerikai külügyminisztérium és az emberi jogokért felelős külügyminiszterhelyettes továbbá a helsinki utókonferenciákra készülő amerikai delegációk számára összeállított információs anyagaikban, valamint fontos szerepet játszott számos kongresszusi képviselő tényfeltáró romániai útjának szakmai felkészítésében és rendszeres tájékoztatásában is. Mindeközben az EVSZ a legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbítása elleni tiltakozás mellett 1982-től felkarolta a magyar kisebbség nemzeti önrendelkezésének ügyét is, azonban míg az amerikai külügyi apparátussal nem tudott kiegyezni a kérdésben, a Kongresszusban számos sikeres lobbiakciót hajtott végre.

A HHRF által végzett érdekvédelmi tevékenység 1985-ben hozott először igazi áttörést, amikor a szervezetnek a *Budapesti Kulturális Fórumon* sikerült elérnie, hogy az amerikai delegáció közelebbről is információkat szerezhessen a romániai magyarok helyzetéről, valamint, hogy a Romániáról szóló éves országjelentésében először megemlítsse a magyar kisebbség ügyét. Mindez egybeesett azzal, hogy a bukaresti amerikai nagykövet, David Funderburk lemondott, és a nyugati sajtóban nyilvánosságra hozta a State Department alkalmazottainak a romániai helyzettel kapcsolatban kialakított merev hozzáállását, valamint azzal,

hogy a neoprotestáns felekezetekhez tartozók vallási üldöztetése is egyre nagyobb közfelháborodást keltett, ami három kongresszusi képviselő ebben az évben tett romániai útja után vált nyilvánossá. Ugyanebben az évben robbant továbbá a magyar református felekezeteknek nyugati országok által adományozott bibliák WC-papírrá alakításának ügye, amelyet a HHRF szövetségese, Havadtőy Sándor református lelkész hozott nyilvánosságra. A botrányról vezető nyugati folyóiratok is cikkeztek, amely szintén hozzájárult az amúgy is egyre elítélőbb nemzetközi közvéleményhez a romániai emberi jogi helyzettel kapcsolatban.

A növekvő emberi jogsértések egybeestek több más fontos nemzetközi fejleménnyel is. Egyrészt mivel Reagan az erőegyensúlyra építő politikával szemben előtérbe helyezte az USA nemzetközi politikában betöltött missziós szerepét, és mivel a kelet-európai államok politikai és gazdasági hanyatlása válsággal fenyegetett, amit az amerikaiak a diktatórikus rendszerek demokratizálásával és a központosított gazdasági rendszerek piacosításával véltek elkerülhetőnek, jelentős fordulat következett be az USA Kelet-Európa politikájában. Az amerikaiak a kialakult gazdasági és politikai helyzetet a szatellit államokkal fenntartott gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzésével tartották leginkább megoldhatónak, amely a rendszerváltást megelőzően Romániát kivételével (amellyel erre az időre egyre lanyhultak a kereskedelmi kapcsolatok) be is következett. Másrészt Gorbacsov ekkoriban hirdette meg reformjait, melyet a román pártvezetés határozottan elutasított, és nem volt hajlandó gyakorlatba ültetni. Harmadrészt Moszkva reformjai és amerikaiakkal szemben mutatott fokozódó tárgyalókészsége miatt Románia nemzetközi politikai szerepvállalására és amerikaiak számára való közbenjárására egyre kevésbé volt szükség. Emellett a román rezsim Magyarországgal folytatott kapcsolatai is látványosan romlottak, és a magyar-román „*mini hidegháborút*” a magyar diplomácia egyre kevésbé látta kétoldalú tárgyalások útján megoldhatónak, ami miatt a romániai magyarság ügyét nemzetközi fórumok előtt próbálta előrelendíteni.

A romló emberi jogi és vallási helyzet miatt a román rezsim nemzetközi megítélése egyre negatívabbá, Fehér Ház általi megítélése pedig egyre radikálisabbá vált, az amerikai üzleti körök Romániába történő befektetési hajlandósága pedig fokozatosan csökkent. Az amerikaiak kétoldalú tárgyalásokon hiába próbálkoztak nyomást gyakorolni, melyeken az amerikai diaszpóra szervezeteknek köszönhetően a magyar kisebbség jogfosztásai is rendszeresen szerepeltek. Mindez végül a legnagyobb vámkedvezmény státusz feltételeinek amerikai törvényhozás mindkét háza által 1987-ben történt módosításához vezetett. Habár a státusz eltörléséhez szükséges legtöbb határozati javaslatot a neoprotestáns felekezetekhez tartozó kongresszusi képviselők nyújtottak be, ezen javaslatok törvénybe iktatásához szükséges szavazatok megszerzésében az amerikai magyar diaszpóra szervezetek – különösen a HHRF – tevékenységének egyértelműen pótolhatatlan szerepe volt. Mivel a román államelnök tudta, hogy ezeknek az új feltételeknek nem tud, és nem is akar megfelelni, 1988 februárjában lemondott a legnagyobb vámkedvezmény státuszról. Ezt Reagan még azon a nyáron hivatalosan is eltörölte, mely így a következő évtől már nem hosszabbodott meg.

Időközben a magyar kormány is egyre nyíltabban felvállalta a határon túli magyarok ügyét, továbbá egyre inkább nyitott tengeren túli diaszpórája felé, melynek azonban nem volt ráhatása a romániai magyarság ügyére, mivel a román rezsim továbbra is radikális maradt: a falurombolás egyre nagyobb méreteket öltött, ami ellen a magyar diaszpóra szervezetek nemzetközi tiltakozást szerveztek, de a helyzet a romániai forradalomig nem

oldódott meg. 1988-ra a román rezsim a térség utolsó államává vált nemcsak az amerikaiak, hanem a nyugat-európai országok szemében is, aminek következtében a román rezsim bukását és a forradalmat a Bush adminisztráció üdvözölte, és a szabad választások tartása előtt nagy értékű segélyt irányított Romániába, továbbá a HHRF lobbitevékenységének köszönhetően amerikai kormánykörök Tőkés Lászlót is fogadták.

3.2. A romániai magyarságért végzett amerikai magyar érdekvédelmi tevékenység hatékonysága

Az értekezés egyes lobbieseteket bemutató részei rávilágítanak az egyes szervezetek alapfilozófiája, lobbitevékenységi stratégiái és taktikái közötti különbségekre. A közvetlen eredménnyel járó két ügy közös vonása, hogy mind a két esetben teljesültek a Nadeida K. Marinova (2017) által említett hasznosíthatóság feltételei. Nagymértékű különbség volt azonban a között, hogy mennyire voltak képesek az általuk kitűzött politikai célokat elérni: míg az AESZ csak részleges és átmeneti eredményeket mondhatott magáénak, addig a HHRF által képviselt célkitűzést, a romániai magyar kisebbség emberi jogainak kétoldalú amerikai-román kapcsolatokban történő rendszeres felvetését nemcsak elérték, hanem életben is tartották, továbbá a Kongresszusban kialakított kapcsolataiknak köszönhetően hozzájárultak ahhoz is, hogy Románia legnagyobb vámkedvezmény státusza eltörlésre kerüljön. A végrehajtó hatalommal kialakított szoros együttműködés és a törvényhozásban végzett lobbitevékenység kombinációja volt tehát az, ami hosszú távon is eredményt tudott hozni a romániai magyarság képviseletében. Ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy amellet, hogy Amerika Kelet-Európa politikája változófélben volt, más a HHRF-től teljesen független tényezők is hozzájárultak e sikerhez. A neoprotestáns szekták ellen elkövetett atrocitások miatti képviselőházi felháborodás, Románia egyre romló gazdasági helyzete, valamint a befektetők számára egyre csökkenő vonzereje legalább annyira hozzájárultak a politikai irány változásához, mint a szuperhatalmi viszonyok és légkör lassú átalakulása.

A három, a szervezetek célkitűzéseinek elérése szempontjából kudarcra végződő esettanulmány közös vonása, hogy habár rendkívül hatékony módszerekkel végrehajtott kongresszusi akciók voltak, melyek számos részeredményt hoztak (különösen az EVSZ és a CHRR ügyei), ezek egyike sem járt sikerrel, mivel ezekben az időszakokban még nem (mint az AESZ és a CHRR lobbizásának korábban kifejtett lobbizásának esetében), illetve ezekben a témakörökben már nem (mint az EVSZ által kifejtett lobbitevékenység esetében) volt az amerikai végrehajtó hatalom számára hasznos a diaszpórával folytatott kölcsönös együttműködés. Különbség volt azonban a lobbizás intenzitása, az elért szereplők köre, és aközött, hogy mennyire sikerült egyáltalán hozzájutni a politikai döntéshozókhoz. Míg az AESZ-nek a hatvanas években, az EVSZ-nek pedig a nyolcvanas években ez szinte egyáltalán nem sikerült, a CHRR ki tudott alakítani együttműködéseket a Külügyminisztérium emberi jogokért felelős osztályának tisztviselőivel, és rendszeresen tájékoztatni őket a jogsértésekről. Ez azonban nem volt elég a változáshoz, ami – mint az az 1985-ben Funderburk volt bukaresti amerikai nagykövettel készült interjújából kiderült – leginkább az amerikai külügyminisztérium európai ügyekért felelős osztálya munkatársainak volt köszönhető, akik nem voltak olyan mértékben nyitottak a kapcsolatépítésre, mint az emberi jogi osztályon dolgozó kollégáik, illetve az ebben az időszakban változatlan szuperhatalmi egyensúlynak, ami ekkor még a megkülönböztetés politikáját preferálta Romániával kapcsolatban.

Az értekezés az etnikai lobbiszakirodalom által említett tényezőket és jellemzőket is megvizsgálva

további következtetéseket von le a diaszpóra által kitűzött célok érvényesülésével kapcsolatban. Általánosságban az amerikai magyarsággal kapcsolatban elmondható, hogy érdekérvényesítés szempontjából földrajzi szétszórtsága mindenképpen kedvező, akkor is, ha létszámbeli súlya kisebb, mint más közép-európai származású nemzeteké. Továbbá, amíg az amerikai magyarság az USA szinte összes államában megtalálható, és az 1970-es években mintegy félmillió amerikai állampolgár vallotta anyanyelvének a magyart, addig az USA-ban élő román anyanyelvűek aránya jóval kisebb volt, mely demográfiai szakadék megmagyarázza azt is, hogy a romániai magyar kisebbségek helyzetének kérdése miért hatott ennyire ösztönző erővel a magyar diaszpórára, míg a román diaszpóra nem volt képes egy Bukaresttől független, önálló tényezőként fellépni, és reagálni az eseményekre.

Általános érvénnyel le kell szögezni továbbá azt is, hogy a hidegháború alatt az ellenérdekelt lobbi (ebben az esetben mind az üzleti érdekek, mind a romániai állam hivatalos lobbizási apparátusa) rendkívül erős és szervezett volt. Emellett az amerikai magyarság összetartó erejét, szerveződését épp széttagoltsága, sokszínűsége és rétegzettsége miatt a határon túli magyarság kérdése olyan erővel fogta össze, amelyre semmilyen más ügy nem volt képes. Ezzel a tényezővel azonban nem mindegyik szervezet volt képes hatékonyan élni érdekvédelmi tevékenysége során: az első és a második generációhoz tartozó amerikai magyarok által alapított szervezetek érdekképviselési stílusa között ugyanis nagymértékű különbségek fedezhetőek fel. Akármelyik időszakban vizsgáljuk is, az ügy tematizálását megkönnyítette az, hogy az egész amerikai magyar diaszpóra számára szimbolikus jelleggel bírt a trianoni trauma és annak következményei, valamint egyesítő erővel hatott a szomszédos országok által elkövetett atrocitások, a közös „ellenségkép”. Az azonban, hogy erre az egyes szervezetek milyen módon: konstruktívan és a nemzetközi politikai kontextusra nyitottan és más kisebbségi szervezetekkel együttműködve, vagy destruktívan és kizárólag az ellenségképre fókuszálva, más szervezetekkel történő együttműködés visszaautásításával reagáltak, nagyban függött az egyes szervezetek tagjainak előzetes élettörténetétől, szocializációjától és az ezeknek a hatására kialakult alapfilozófiájától.

Az első generációs amerikai szervezetek közé tartozó *Amerikai Erdélyi Szövetség* (AESZ) az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) együttműködésében kifejtett tevékenysége számos szempontból úttörőnek volt mondható. Első alkalommal vették fel a kapcsolatot kongresszusi képviselőkkel kifejezetten a romániai magyarság ügyével kapcsolatban. Az AESZ tagjai nagyrészt a történelmi Erdélyben születtek, majd a kisebbségben élő magyarság köreiben szocializálódtak, és töltötték be aktív politikai, újságírói, szakértői vagy egyéb közszereplői szerepeket, nyugati egyetemeken nem szereztek diplomákat, Nyugat-Európába és USA-ba történt emigrációjuk után ritkán helyezkedhettek el saját szakmájukban, ezért többségi társadalomba történő beilleszkedésük nem ment teljes mértékben véghez. Mivel tisztában voltak a kisebbségben élő magyarság életével és problémáival, köreikben pedig igen kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeztek, akikkel folyamatosan ápták a kapcsolatot, ezért az értük való aggodalmak miatt érdekvédelmi tevékenységeikben a mérsékelt utakat választották. Saját szervezetük tagságának nagysága nem volt jelentős, és inkább az *Amerikai Magyar Szövetség* tagszervezeteként igyekeztek működni, rajtuk keresztül hatni az amerikai politikai irányvonalra.

Míg az AESZ által kifejtett érdekvédelmi tevékenységnek első szakaszában nyitott kapukat döngettek az ENSZ-ben kialakult magyarkérdés aktualitása miatt, a második vizsgált időszakában kifejezetten szükség volt a Kongresszus támogatására és együttműködésére. Az első, 1963-64-ben lezajlott, az ENSZ támogatásával és közbenjárásával elért eredmény nagymértékben annak a propaganda értéknek volt köszönhető, amit az amerikai kormány a magyarkérdésnek tulajdonított, illetve a románokkal folytatott kereskedelmi liberalizációs céloknak, amelyek Kennedy elnökválasztásával indultak meg. Az AESZ lobbitevékenységükre jellemző volt a pártpolitikai semlegesség: míg az 1963-64-es esetben pártállástól függetlenül számos baloldali és liberális szervezettel is együttműködést alakítottak ki, az 1964-65-től a Kongresszusban kifejtett lobbitevékenységük során együttműködtek republikánus és demokrata képviselőkkel is. Ami követeléseiket illette, hajlandóak voltak ugyan a politikai kompromisszumokra, de ezt közvetlen lobbitevékenységükben nem igen alkalmazták: jóval nehezebben találták meg azokat az alkukat, amik miatt a kongresszusi képviselők hajlandóak voltak egy-egy ügyet támogatni, ezért leginkább a nagy amerikai magyar választóközzel bíró képviselőkre alapoztak. Emiatt pedig számos esetben olyan képviselők támogatásától is elestek, akik amúgy más okokból támogatták volna az emberi jogi harcot, mint például már 1969-től New York-i képviselőként szolgáló Ed Koch, akivel csak a második generációs CHRR tudott kapcsolatokat kiépíteni 1976-tól. Emellett pedig bár az AMSZ-en keresztül számos politikai döntéshozóhoz volt közvetlen hozzáférésük, nem alakítottak ki velük stratégiai együttműködések, és nem, vagy nehezen találták meg azt a nyelvezetet, aminek a segítségével kapukat nyithattak volna a politikai döntéshozókkal történő együttműködések folyamán. Törekedtek ugyan arra, hogy az amerikai nemzeti érdekekkel összhangban megfogalmazni álláspontjukat, de ezt kevésbé tudták olyan professzionálisan tálni, mint a későbbiekben tevékenykedő, már amerikai neveltetésű CHRR tagjai.

Belső csoportkohéziójuk igen nagy volt, viszont minden más, hasonlóan a második világháború utáni politikai emigráns által alapított szervezettel ideológiai összetűzésbe keveredtek, és nem voltak nyitottak azokkal történő együttműködésre, mivel azokat eszközválasztásukban túlságosan radikálisnak, politikai szempontból pedig irreális követelésekkel élőknek találták, vagy egyszerűen tájékozatlannak ítélték meg, amit nem kompenzáltak más hasonló kisebbségi szervezetekkel való együttműködésekkel. Zárt szervezetről lévén szó, amely egy ernyőszervezeten keresztül igyekezett hatást kifejteni, mobilizációs képességük elhanyagolható volt, és a diaszpórában élő romániai magyar származásúakra leginkább rendszeresen megjelent folyóiratukon keresztül igyekezett tartani a kapcsolatot, de ennek célja nem a mobilizáció, hanem inkább a rendszeres és hiteles adatok nyújtása, a Romániából jövő és az érdekvédelmi tevékenységekkel kapcsolatos hírekről történő tájékoztatás és az összetartozás érzésének fenntartása volt. Médiaival kialakított kapcsolataik gyengék voltak, gazdasági és pénzügyi erejük pedig elhanyagolható volt. Társadalmi tőkéjük viszont az egykori arisztokrácia körében igen nagy volt. Mindennek azonban a szervezet működése szempontjából azért nem volt jelentősége, mert alapfilozófiájuk nem engedte meg, hogy ezeket saját céljaikra használják: a kezdeti szakaszban más emberi jogi szervezeteken keresztül fejtették ki tevékenységüket, a hetvenes évek második felétől pedig az amerikai magyarság második generációja, különösen a CHRR felé irányították támogatásuk nagy részét, így társadalmi és az abból fakadó gazdasági tőkéjükből nem ők, hanem a CHRR/HHRF profitált leginkább.

A szintén első generációs szervezet, az *Erdélyi Világszövetség* (EVSZ) tagjainak nem, vagy

elhanyagolható volt az amerikai szocializációja. Lobbistájuk ugyan amerikai egyetemeken végzett és doktoriját Erdély történetéről írta, és óraadó volt több egyetemen, az érdekvédelmi tevékenységhez szükséges anyagokat mégsem az amerikai mentalitásnak megfelelően, és nem úgy állította össze, hogy az általa közvetíteni kívánt üzenet az amerikai nemzeti érdekekkel összhangban legyen. Kapcsolatai egyikének sem volt tapasztalata a két világháború közötti kisebbségi magyar politikai élet realitásairól. A romániai magyarsággal kialakított hálózata rendkívül korlátozott volt, illetve kifejezetten radikális csoportokkal is ápolt kapcsolatokat.

Az általuk felkért Száz Zoltán lobbistán keresztül kifejtett érdekvédelmi tevékenységek az AESZ-étől egészen eltérő stratégiát követtek a vizsgált időszak második felétől. Miután a hetvenes évek közepén a két csoport közötti ideológiai törések mély szakadékot képeztek a romániai magyarság emberi jogaiért folytatott küzdelemben, az EVSZ saját céljait követte. A szervezet nagysága USA-szerte nagynak volt mondható, melyet leginkább az első generációs, kifejezetten jobboldali beállítottságú szervezetekből toborzott az amerikai magyar diaszpóratömegek által legsűrűbben lakott vidékekről, így például Clevelandből. Habár jól szervezettek voltak, belső csoportkohéziójuk erősnek volt mondható, a fent említett törések és a mérsékeltebb vonallal történő együttműködésre való hajlandóság hiánya számos szempontból rányomta bélyegét az általuk kifejtett érdekvédelmi tevékenység hatékonyságára. Ugyanakkor, amikor arra szükség volt, rádióinterjúkon és felhívásokon keresztül képesek voltak számos amerikai magyart mozgósítani képviselők közvetlen meggyőzésére, tüntetésekre történő felhívásokra, annak ellenére, hogy ezek hatékonysága messze elmaradt az azonos időszakban aktív CHRR-étől, és sok esetben annak munkáját nehezítette meg.

Az EVSZ által képviselt politikai célokhoz kifejezetten szükség volt a Kongresszus támogatására, ebben azonban kevésbé ismertek politikai kompromisszumokat, mint a CHRR. Pártoktól függetlenül együttműködtek számos képviselővel, és igyekeztek stratégiai kapcsolatot kialakítani velük és más, az ügyben érdekelt – főleg keresztény – csoportokkal. Kongresszusban kifejtett tevékenységük igen hatékony volt, és több határozati javaslatot majdnem sikerült megszavaztatniuk. A végrehajtó hatalommal kialakított kapcsolataik azonban nem voltak megfelelő mélységűek: habár az EVSZ lobbistájának a Külügyminisztérium Európai Ügyekért felelős külügyminiszteri osztályon is számos kiterjedt kapcsolatai voltak, mivel üzenetét nem volt képes az amerikai külügyi irányvonallal összhangban megfogalmazni, az általa képviselt ügy nem ért célba. A szervezet gazdasági és pénzügyi ereje nagy volt: a szervezet alapítója és finanszírozója, Zolcsák István számára az ügy rendkívül fontos volt, ezért rengeteg tőkét áldozott rá, miután Száz Zoltán lobbistával sikerült megállapodásra jutnia, és belátta, hogy a nemzetközi politikai kontextusban elfogadhatatlan a területi követelések hangoztatása, emiatt a kulturális autonómiát kezdte el támogatni az 1980-as évek elején. A szervezet médiával kialakított kapcsolatai pedig leginkább Száz Zoltánon keresztül érvényesültek, aki számos újságcikket helyezett el különböző napilapokban és tudományos folyóiratokban, amelyek jelentőségét és kiegyensúlyozottságát még a rendkívül kritikus AESZ elnöke, Teleki Béla is elismerte.

Az Emberi Jogokért Romániában Bizottság (CHRR)/Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) által képviselt második generációs amerikai magyarok az első generációs szervezetek képviselőivel szemben kevés kivétellel már emigrációban születtek, és szocializálódtak, vezető amerikai egyetemeken szereztek diplomákat, illetve folytattak tanulmányokat, így asszimilációjuk kellő mértékű volt ahhoz, hogy az amerikai mentalitást

képviselhessék. Nem feledkeztek meg ugyanakkor saját gyökereikről sem: neveltetésük másik helyszíne az amerikai magyar szervezetek, különösen a cserkészlet voltak, ahol széles körű kapcsolatrendszerre tettek szert. Ebből a szempontból fontos megemlíteni még a *Magyar Baráti Közösséget*, amely minden évben tartott konferenciája, az ITT-OTT fontos helyszíne volt egy új diaszpóra tudatosság születésének a hatvanas évek végén-hetvenes évek elején. A CHRR továbbá kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett az óhazában is: a magyarországi demokratikus ellenzékkel és egyes kormánytagokkal, valamint a romániai magyar kisebbség vezetőivel, majd, amikor politikából kiszorultak, a demokratikus ellenzék tagjaival is kiterjedt kapcsolathálózatot tartottak fenn. Habár a szervezetnek nem volt közvetlen kapcsolata, de saját, 1983-ban megalapított hírszolgálatán, az *Erdélyi Magyar Híriügynökségen* keresztül közvetetten szintén rengeteg romániai magyarral volt kapcsolatban.

A CHRR az első generációs szervezetekhez képest továbbá az amerikai magyar diaszpórában is kiterjedt kapcsolathálózatot alakított ki, amelynek köszönhetően a korábban már ismertetett módokon a diaszpóra közösségeket jóval hatékonyabban voltak képesek mobilizálni, ami elengedhetetlen volt egy-egy lobbicsoport sikerességéhez. Emellett a szervezet által kezdeményezett ügyszökhöz a vizsgált érdekvédelmi tevékenység mindkét szakaszában szükség volt az amerikai Kongresszus részvételére. Ebben segítségükre volt az, hogy képesek voltak az ügyet olyan alapokra helyezni, ami az amerikai nemzeti érdekekkel összhangban volt. Köreikben igen erős volt továbbá az összetartás, és erős szervezeti vezetőséget építettek fel, amiből egy kulcsembert lépett csak ki anyagi okok miatt. Pártállástól függetlenül építettek ki kapcsolatokat a Kongresszusban: mind demokrata mind republikánus képviselőkkel és szenátorokkal rendszeresen tárgyaltak, akik felé végzett érdekvédelmi tevékenység folyamán készek voltak a politikai kompromisszumokra: támogattak bizonyos képviselőket, akik hajlandóak voltak az általuk képviselt ügy mellé állni. A szervezetnek továbbá a végrehajtó hatalom különböző tisztviselőivel, különösen az Emberi Jogok és Humanitárius Ügyszökhöz felelős külügyminiszter helyettesével, valamint az amerikai Helsinki Tanács delegációinak mindenkor tagjaival, és mindenkor amerikai elnök körüli tanácsadókkal, valamint román kapcsolatokért felelős külügyminisztériumi tisztviselőkkel fokozatosan kiépített kapcsolatrendszer a végrehajtó hatalomhoz való hozzáférés megfelelő fokát jelentette. Emellett jelentős együttműködést épített ki más kisebbségi és emberi jogi szervezetekkel is.

Készek voltak továbbá az ellenérdekeltektől, szélsőséges magyar szervezetek tevékenységét is semlegesíteni. Habár végig küzdöttek finanszírozási gondokkal, akcióikra mindig sikerült annyit összegyűjteniük, hogy az éppen aktuális összeget ki tudják fizetni. Anyagi gondjaik csupán az AESZ vezetőjének összeköttetéseknek köszönhetően oldódtak meg, a nyolcvanas évek közepén, ezért erősségeik közé sem az ellenérdekeltektől lobbicsoport gyengeségét, sem a gazdasági és pénzügyi erőt nem lehetett sorolni. Médiaival kiépített kapcsolataik rendkívül hatékonyak voltak. A vizsgált időszak első felében, a hetvenes években inkább az írott sajtóval, a nyolcvanas évektől az elektronikus sajtóval építettek ki kapcsolatokat, és jelentek meg rendszeresen, de a sajtó munkatársaival mindvégig rendszeresen és sűrűn tartották a kapcsolatot: nem csupán saját anyagokat helyeztek el, hanem újságíróknak segítettek hiteles információkat adni, helyrehozni félrekezeléseket, továbbá interjúkat szerveztek le magyar kisebbségi vezetőkkel vagy demokratikus ellenzéki tagokkal.

3.3. *Az értekezés eredményei: hipotézis bizonyítása, kutatási kérdésekre talált válaszok és újdonságok*

Az esettanulmányok elemzésével kapcsolatos eredmények kiértékelése után a szerző bizonyítottan tekinti az értekezés fő hipotézisét, miszerint *az amerikai geopolitikai érdekek mellett a politikai struktúrához alkalmazkodni tudó amerikai magyar diaszpóra szervezetek is hozzájárultak az amerikai-román kapcsolatrendszer és az azt meghatározó amerikai törvényi háttér alakulásához a hidegháború időszakában.*

A hidegháború korszakában az USA Kelet-Európa politikája nagymértékben függött a szuperhatalmi viszonyoktól. Ez a Kelet-Európa politika kezdetben egységes tömbként kezelte a térséget, majd a hatvanas évektől kezdve fokozatosan nyitott afelé, hogy a szatellit államokat egymástól és a Szovjetuniótól differenciáltan kezelje, amiben Romániának különleges szerep jutott. Különösen az elsőként Kennedy elnök által kezdeményezett kereskedelempolitikájában érvényesült ez leginkább, aminek köszönhetően egyre fontosabbá vált a kétoldalú kapcsolatok normalizálása. Ebben pedig igen lényeges szerepet játszott a román amnesztia és a társadalommal való megbékélés. Ezenkívül ebben az időben az ENSZ-ben életben tartott magyarkérdésnek fontos propagandaértéke volt az amerikai külpolitika számára. Ezen okokból kifolyólag feltételezhető, hogy az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatok idején a magyar diaszpóra szervezetek által felszínre hozott magyar politikai bebörtönzöttek kérdését felvetették a kétoldalú tárgyalásokon. Ily módon a diaszpóra szervezet által nyújtott információk hasznosnak bizonyultak az amerikai végrehajtó hatalom számára.

Miután azonban Johnson elnök tesztállamként kezelte az országot, majd pedig a prágai tavasz eltiprásától való távolmaradása okán Nixon elnökségétől fogva Románia egyre fontosabb szerepet töltött be az amerikai külpolitika különböző területein történő közvetítésben, az amerikaiak még inkább érdekeltté váltak a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében. Ezután az amerikai külügyi apparátus a román-magyar kapcsolatokban szerepet játszó magyar kisebbséget egy, a térség által örökölt történelmi konfliktusként kezelték, ezért az ellene hozott román diszkriminatív intézkedéseket letagadták, illetve az ezzel kapcsolatos amerikai magyar szervezetek képviselői által felhozott erről szóló panaszoknak nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget.

Ez csupán Carter idején kezdett lassan megváltozni, amikor elkezdett felépülni az az emberi jogi intézményrendszer, ami a mai napig meghatározza az amerikai külpolitikai rezsimet, illetve a Helsinki folyamat után elindított EBEÉ utókonferenciáknak köszönhetően a nemzetközi emberi jogi rezsím fejlődése eljutott odáig, hogy a nemzetközi közvélemény is egyre fontosabbnak tartsa a nemzeti és vallási kisebbségek emberi jogainak érvényesülését. Az ekkoriban aktivizálódó amerikai magyar diaszpóra szervezeteknek sikerült az újonnan felállított emberi jogi intézményrendszerben dolgozó külügyi tisztviselőkkel szoros kapcsolatot kiépíteni, valamint az évtizedek alatt fokozatosan megnyerni a Kongresszus többségének támogatását, azonban ez még nem volt elég ahhoz, hogy az amerikai-román kapcsolatokra befolyással legyenek.

Mindez Reagan idealisztikusabb külpolitikai irányvonal változtatása, a változó szuperhatalmi viszonyok következtében a kelet-európai térség piaci felértékelődése, továbbá mindezek következtében Románia külpolitikai jelentőségének csökkenése és egyre romló emberi jogi teljesítménye, valamint a csökkenő román import miatti bilaterális szintű amerikai külkereskedelmi deficitnek köszönhetően kezdett a nyolcvanas évektől megváltozni. E tényezők végül az legnagyobb vámkedvezmény státusz feltételeinek Kongresszus által történő megváltoztatásához, illetve a román diktátornak az ország e státuszáról történő lemondásához vezettek. Az

amerikai magyar diaszpóra szervezetek – különösen a HHRF Carter és Reagan időszakában – jelentősen hozzájárultak a kétoldalú kapcsolatok idején felvetett számos emberi jogsértés felvetéséhez, valamint e kérdések nemzetközi fórumokon történő tematizálásához, melyhez a Gorbacsov-féle reformpolitika bevezetése és a kétoldalú román-magyar tárgyalások csődje után a magyar kormány is egyre inkább támogatólag állt hozzá.

A végrehajtó hatalommal kialakított szoros együttműködésnek, az az által hasznosíthatóvá váló információk és tevékenységek, illetve a hetvenes-nyolcvanas években továbbá egy sor, amerikai politikai rendszerrel és magyar diaszpórával kapcsolatos tényezőnek, valamint a szervezetek kemény munkájának köszönhetően a törvényhozásban végzett sikeres lobbitevékenység kombinációja eredményeként tehát a romániai magyarság képviselőiben eljáró szervezetek egy része képes volt közvetetten az amerikai kereskedelempolitikai törvényi háttérre és az amerikai-román kapcsolatra hatással lenni. Ugyanakkor nem szabad megfedkezni arról, hogy ehhez a sikerhez a változó szuperhatalmi viszonyok, valamint az USA Kelet-Európa politikájának irányváltztatásai mellett más, a szervezetek tevékenységétől független, az általuk képviselt ügyet más módon előrendítő tényezők is hozzájárultak. A hatvanas években a magyarkérdés nemzetközi fontossága és Románia saját állampolgáraival való kiegyezés szükségessége, valamint az ország egyre javuló gazdasági helyzete és bővülő amerikai kereskedelmi kapcsolatai voltak azok a független tényezők, amelyek hozzájárultak a diaszpóralobbyi sikeréhez. A nyolcvanas években már viszont egészen más külső tényezők kellettek ahhoz, hogy az amerikai magyar diaszpóra szervezetek által kifejtett lobbizási erőfeszítések eredményt érhessenek el. Egyrészt a szuperhatalmi viszonyok miatt egyre nagyobb teret kaptak a közvéleményben az amerikai konzervatív keresztény nézetek. Ennek következtében pedig egyre szélesebb körben háborodott fel a közvélemény és a kongresszusi tagok is a médiában a romániai neoprotestáns egyházak ellen elkövetett atrocitásokról szóló hírek miatt. Másrészt számos romániai belpolitikai tényező is hozzájárult ehhez az áttöréshez. Amellett, hogy Románia javára romlott az Amerikával folytatott külkereskedelmi egyenlege az országnak ekkor már egyre rosszabbak voltak a gazdasági mutatói, amelyek következtében csökkent az amerikai befektetői érdeklődés, jelentősen nőtt az ország nemzetközi politikai elszigetelődése. Ezek végül pedig a rezsim külpolitikai függetlenségének csődjéhez, diktatórikus eszközeinek radikalizálódásához, valamint egyre homogénebb nemzetpolitikához vezettek.

Az értekezés a bevezetőben említett *kutatási kérdésekre* a következő válaszokat találta:

- Meg kell különböztetnünk az adott érdekképviselői szervezet végrehajtó hatalom szempontjából való hasznosságát az érdekvédelmi tevékenységet végzők célkitűzéseinek elérésének képességétől, mely leginkább, de nem kizárólag a törvényhozásra gyakorolt hatással áll összefüggésben.
- A magyar esetek azt mutatják, hogy a romániai magyar kisebbség érdekvédelme tekintetében az amerikai végrehajtó hatalom szempontjából hasznosítható lobbitevékenységet a hatvanas években kezdték el folytatni, csekély eredménnyel. E lobbitevékenységek hatását tekintve csak a nyolcvanas évek végére következtek be komolyabb áttörések. Ennek a késelemnek az oka egyrészt az, hogy a két világháború között és a második világháború alatt a határon túli magyarokért folytatott érdekvédelem a magyar kormány által irányított volt, és nem volt önálló társadalmi bázisa, mert hiányzott a frissen letelepedett magyarok politikai öntudata és aktivitása, mely leginkább nosztalgikus volt. Ez csupán a második világháború utáni és az ötvenhatos

emigránsok által való feltöltődés után a hatvanas években kezdett el kialakulni, miután a politikai aktivizálódás és az asszimiláció foka elegendő mértékűek voltak ahhoz, hogy a diaszpóra társadalma a diaszpóra szervezetek vezetői által ilyen célból önálló politikai tevékenységre használható, és ne csupán felülről irányított legyen. Az érdekvédelmi tevékenység professzionalizmusának kialakulásához pedig arra volt szükség, hogy a diaszpóra második generációja is aktivizálja magát, és kialakuljon egy újfajta diaszpóratudatosság.

- Az érdekvédelmi tevékenység által kiválasztott célkitűzéseket, stratégiákat és taktikákat, mobilizációs és tőkefelhalmozási képességeiket nagymértékben befolyásolja az adott szervezetben aktív tagok élettörténeti háttere, alapfilozófiája és beállítottsága, melyek elemzése legalább olyan fontos az érdekvédelmi tevékenység megértése szempontjából, mint maguk a stratégiák és taktikák. Habár ez sok esetben kézenfekvőnek és külső körülmények miatt eleve meghatározottnak tűnhetnek, a sikeres lobbiszervezetek tevékenysége azt mutatja, hogy megfelelő tájékozódással, idő- és energiaráfordítással ezek az önérvényesítési és lobbitechnikák finomíthatók, javíthatók, amennyiben erre az aktív tagok nyitottnak bizonyulnak.

- Megállapítható továbbá az, hogy az érdekvédelmi tevékenység egyre sikeresebbé és hatékonyabbá válása több generáción átívelő tanulási folyamat eredménye volt, amely a szervezetek mögötti alapfilozófia változásával és a benne részt vevő egyének élettörténeti hátterével is nagymértékben összefügg. Míg az első generációs diaszpóra szervezetek vagy befelé néző, mérsékeltbb vonalat képviseltek, és a háttérből kívánták kifejezni, vagy szélsőséges álláspontot képviseltek, melyeket radikálisabb eszközökkel kívántak elérni, addig a második generációs diaszpóra szervezetek képesek voltak arra, hogy az általuk képviselt, óhazával kapcsolatos politikai igényeket a befogadó ország nemzeti érdekeivel és mentalitásával összhangban fogalmazzák meg, és az esetlegesen radikálisabb eszközöket is ennek megfelelően tudják tálni, és használni. Ebben fontos szerepe volt a vietnámi háború nyomán kialakult civil jogi mozgalomban való részvételüknek is, valamint annak, hogy az első generációval ellentétben őket már nem fűzte semmilyen nosztalgikus honvágy az anyaországhoz, ez esetben Erdély történelmi területeihez, továbbá annak is, hogy bár identitásukban kettős kötődésűekké váltak, de amerikai állampolgárnak tartották magukat. Fontos továbbá leszögezni, hogy egy, a számukra igen ismeretlen politikai környezetben az első generáció mérsékeltbb tagjai, különösen az AESZ vezetőjének tapasztalatai is jelentős mértékben hozzájárultak a második generáció sikereihez.

- Az érdekvédelmi tevékenység sikerességét tekintve továbbá alátámasztani látszik az a feltételezés, amelyet Østergaard-Nielsen (2003) fogalmazott meg, miszerint a „siker” vagy „kudar” nem megfelelő fokmérője egy érdekvédelmi tevékenység hatásosságának. Vannak olyan esetek, amikor a célkitűzések, amelyeken az adott diaszpóra szervezet dolgozik, nem valósul meg, de a folyamat közben számos olyan esemény történik, amely hozzájárul később a célkitűzés megvalósulásához. Emellett vannak olyan esetek is, amikor az adott szervezet megfelelő tájékozottság hiányában olyan cél elérését tűzi ki, amely nem szolgálja az általa védeni kívánt közösség hosszú távú érdekeit. Emiatt, habár elérni látszik célját, érdekvédelmi tevékenysége a védeni kívánt közösség szempontjából egyáltalán nem mondható sikeresnek.

- A célkitűzések hatékony véghezvitelével végződő esetek rámutattak arra, hogy számos tényező elengedhetetlen ahhoz, hogy egy látszólag megváltoztathatatlan tünő szituáció megfordulhasson. Ennek része kell, hogy legyen a más nemzetiségekkel való együttműködés és a politikai döntéshozók számára történő

hasznosulás képessége, a rugalmasság, az alázatos, kitartó és szívós háttérmunkával alátámasztott bizonyítékokról való információnyújtás, és az azon alapuló érvelés, a jelen helyzetre történő koncentráció, az egyéni felelősségvállalás és a más etnikai csoportokkal vállalt szolidaritás, az egység felmutatása, valamint a mozgósítás képességei is.

- A célkitűzések elérésének képtelenségét alátámasztó esetek megmutatják, hogy sem a nacionalizmuson alapuló kizárólagos szemléletmód, sem az exkluzív áldozattudat, sem a másik etnikai csoport elkövetőként való szemlélete, sem a múlt sérelmei és a jövőbeli reményekhez való görcsös ragaszkodás, sem más hasonló szervezetek vagy azok képviselői, sem politikai döntéshozók ellen tanúsított lázadó szemléletmód, sem a képviselni szándékozott közösségről történő kellő információ biztosításának, vagy a társadalmi mobilizáció hiánya nem vezethet eredményre.

- Az esettanulmányokból az a szakirodalom által hangoztatott érvelés (Brinkerhoff, 2009) is bizonyítva látszik, miszerint nem feltétlenül a nagyobb pénzügyi tőke hoz nagyobb eredményeket és sikereket. Kis pénzügyi tőkével rendelkező szervezet is végezhet rendkívül hatékony érdekvédelmi tevékenységet, amennyiben az általa korábban felhalmozott kulturális tőkét megfelelő minőségű társadalmi tőkére képes váltani, és ezáltal hosszú távon magasabb pénzügyi tőkét is képes termelni, amely működéséhez elengedhetetlen. A másik oldalon a nagy pénzügyi tőkével rendelkező szervezetek nem mindig rendelkeznek a megfelelő kulturális tőkével ahhoz, hogy érdekvédelmi tevékenységeik mögött álló célkitűzéseket meg tudják valósítani, illetve épp a megfelelő kulturális tőke hiányában nem feltétlenül képesek reálisan látni az általuk elképzelt célkitűzéseket és az adott etnikai csoportra nézve esetlegesen káros mivoltát.

- Emellett az a Nadejda K. Marinova (2017) által említett állítás is bizonyítva látszik, hogy a szervezeti nagyság sokkal kevésbé jelentős, mint a kiterjedt kapcsolati háló. Az értekezés által vizsgált esettanulmányok alátámasztják azt a kijelentést, miszerint diaszpórapolitikusok is lehetnek aktívak, nem csupán szervezetek, amennyiben kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkeznek.

3.4. Az értekezés újdonságai

- Az értekezés az amerikai diaszpóra fogalmát némileg másképp megközelítve, elkülöníti annak passzív adottságait és aktív aspektusait. Aktív aspektus alatt a diaszpóra szervezetek „morális tettekben” megnyilvánuló tevékenységét érti, amely igen fontos a diaszpóra önszerveződése, diaszporizálódása szempontjából, és amely mellett való tudatos döntés fontos a diaszpóra közösséghez való tartozás szempontjából, amely további kutatást igényel (lásd lentebb).

- Az értekezés további módszertani újdonsága, hogy konstruktivista megközelítést alkalmaz az érdekvédelmi tevékenységek elemzése során, továbbá az ezek háttérül szolgáló nemzetfelfogások és alapfilozófiák feltárására etnotörténeti módszert használ. Ezek a módszertani megközelítések pedig számos, a hatékonysággal kapcsolatos tényezőre is rávilágítanak.

- Az értekezés az etnikai lobbi-szakirodalom hagyományos megközelítése mellett más perspektívákat is alkalmaz, amelynek során a szerző által elvégzett történeti kutatás alátámasztani látszik azt a Nadejda K. Marinova könyvében (2017) hangoztatott véleményt, miszerint azok a diaszpóraszervezetek tudnak előtérbe

kerülni, akiket a befogadó állam hasznosításra alkalmasnak ítél. A hasznosítás jellegét (tájékoztatás, kapcsolatépítés vagy egyéb) minden esetben a befogadó állam szempontrendszerei döntenek el, és a hasznosulás ténye nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott védendő kisebbségi közösség hasznára válik, akárcsak az érdekvédelmi tevékenység célkitűzéseinek sikeres végrehajtása fent említett esetében.

- Az értekezés módszertani újdonsága továbbá a történeti kutatások során kevésbé alkalmazott megközelítés, a strukturált fókuszált összehasonlító esettanulmányok, valamint a lobbizás mérésének eszközeinek (a céljelölés-mérésnek, a folyamatkövetésnek és a megkérdezéses vizsgálatnak) együttes alkalmazása. Az elméleti szakirodalomból összevont kérdések mentén egységesen elemzi végig az egyes eseteket, amelyek számos fontos konklúziót eredményeznek a hipotézis bizonyítását illetően, és rendszerezettebben mutatják meg a különbségeket, mint az események egyszerű kronologikus bemutatása tette volna.

- Az értekezés történeti részének újdonsága az a tényező, hogy a szerző az értekezés megírásához a magyar történelem szempontjából viszonylag elhanyagolt területen végzett, és mutat be alapkutatásokat, olyan magyar és amerikai elsődleges forrásokat tárva fel, amelyek eddig ismeretlenek voltak a magyar történetírás számára. Mindezek bemutatása során a szerző az értekezésben továbbá a másodlagos szakirodalmat is olyan szempontból közelíti meg, amelyre eddig nem került sor a feldolgozások során.

Az értekezés megmutatja, hogy a diaszpóra érdekvédelmi tevékenységeinek vizsgálatakor a neoliberális és konstruktivista nézőpontok ötvözésére van szükség ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a vizsgált témaköréről.

Az értekezés *konstruktivista szempontból* egyrészt megvilágítja az amerikai magyar diaszpóra kollektív identitásrétegeit, amely politikai aktivizálódásukhoz vezetett, és feltárja azt, hogy melyek voltak azok az emigrációs rétegek, amelyek a korszakban a leginkább aktivizálhatóak voltak. Másrészt az amerikai magyar diaszpóra politikusok egyéni identitásai felfedik azt, hogy melyek voltak azok a kibocsátó országból hozott, egyéni élettörténet mögött meghúzódó tényezők, amelyek befolyásolták az adott időszakban kialakított politikai igényformálódásukat. A történeti áttekintő fejezetek továbbá rávilágítanak arra, hogy milyenek voltak a szintén politikai tevékenységeikre és igényformálásukra ható nemzetközi politikai tényezők.

Az ebben a kontextusban elhelyezett diaszpóralobbizás hatékonyságát az értekezés egyrészt a befogadó ország szempontjából történő hasznosíthatóság, másrészt a diaszpórapolitikusok célkitűzéseinek elérése szempontjából *neoliberális megközelítésben* vizsgálja meg. Míg ugyanis az etnikai lobbizás-szakirodalom inkább a törvényhozásra koncentrál, számos szerző rámutatott arra, hogy nem elég a törvényhozásban résztvevőkkel történő tárgyalás és a rájuk való, különböző eszközökkel történő nyomásgyakorlás, hanem ahhoz, hogy egy-egy ügy valóban komoly eredményt hozzon, a szervezet vagy lobbizó által képviselt álláspontnak és információknak a végrehajtó hatalom számára is hasznosnak kell lennie. Hiába történik ugyan a törvényhozásban áttörés, amennyiben azt a végrehajtó hatalom ellenzi, vagy nem ért azzal egyet, illetve, amennyiben az nem hasznos a számára. Az értekezés által bemutatott esettanulmányok pedig több szempontból alátámasztják ezt az alapvetést.

Az értekezés mindezek fényében rámutat egyrészt arra, hogy a romániai magyar kisebbség a hidegháború időszakában nem volt egyedül: emberi jogokért folytatott harcát számos amerikai magyar szervezet tevékenysége támogatta. Másrészt arra is rávilágít, hogy a határon túli magyarok (és különösen a romániai magyarok) kérdése az amerikai magyar diaszpórában olyan kérdés volt, amelynek egységesítő funkcióját

egyetlen más ügy sem volt képes betölteni. A megvalósításban azonban nagymértékű eltérések voltak az első és második generáció, továbbá az első generáció mérsékeltabb és radikálisabb szervezetei között. Harmadrészt az esettanulmányok mikro történetei a nemzetközi kapcsolatok szintjén vizsgálva alátámasztják azt, hogy egy viszonylag kis nemzet diaszpóra politikai képviselői a kibocsátó ország támogatása nélkül hogyan képesek politikai döntések mögé állva azokat befolyásolni, beszerzett információkat hasznosítva a politikai döntéshozók számára lényeges kérdésekben tanácsadó szerepet vállalni, anélkül, hogy a befogadó ország erre különösebb igényt tartana. Az amerikai magyar diaszpóracsoportok politikai tevékenységét vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a befogadó ország politikai döntéshozóinak a figyelmét azok a csoportok voltak képesek leginkább felkelteni, akik az emberi jogi diskurzusba történő illesztést, a befogadó ország számára releváns érdekekkel bíró törvények keresését, átfogó szövetségek építését, az érdekvédelemző közösség radikálisabb, nacionalista elemeinek félretételét, illetve az általuk képviselt közösség reális lehetőségeinek és valós érdekeinek előtérbe helyezését állították előtérbe.

Az értekezés negyedik fontos konklúziója továbbá az, hogy ebben a folyamatban a kisebbségi közösség képviselői olyan szereplőként voltak jelen, mint akik kifejezetten alakítói, és nem elszenvedői voltak ezen érdekvédelmi tevékenységek tárgyát képező eseményeknek, hiszen az amerikai magyar diaszpóra politikusok és az általuk mobilizált amerikai tömegek lobbikciói nem valósulhattak volna meg maguk a kisebbségi magyar tagok aktív részvétele nélkül. Ez pedig azt is megerősíti, hogy a kisebbségi magyarság még ezekben a rendkívül nehéz helyzetben is rendelkezett azokkal az adottságokkal és forrásokkal, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy ne csak szenvedő alanya, hanem aktív alakítója maradjon az eseményeknek.

Az amerikai magyar diaszpóra határon túli magyarsággal kapcsolatos több évtizedes aktivitása végül arra is rámutat, hogy a közvélekedéssel ellentétben a magyarság képes rejtett erőforrásainak aktivizálására és minden törésvonal ellenére a történelmi pillanatokban tömegeket megmozgató egységes fellépésre. Ahogyan azt a HHRF példája is bizonyítja: mindezek mozgósítása és az ezzel kapcsolatos áttörések igenis lehetségesek, amennyiben az adott ügyekért történő fellépés erkölcsi felelősségvállalás a mindenkori „másik” iránti szolidaritással és együttműködéssel, az adott politikai szituációban szükséges tájékozottsággal, kitartással, és a mindenkori lehetőségekre való rugalmas reakcióképességgel és nyitottsággal párosul.

4. Szakirodalmi áttekintés

4.1. Legfontosabb elsődleges források

4.1.1. Leggyakrabban használt levéltári források

Carter Presidential Library and Museum, National Archives, Atlanta, GA, USA

Gerald R. Ford Presidential Library and Museum, National Archives, Ann-Arbor, MI, USA

HHRF Archívum, American Hungarian Library and Historical Society, Magyar Ház, 215 E 82nd Str., New York City, NY, 10028, USA.

ILHR, International League for Human Rights 1948-1990, New York City Public Library, Manuscripts and Archives Division, Stephen A. Schwarzman Building, MssCol 1518, New York City, NY, USA

Teleki. Teleki Béla hagyatéka. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, FOND 580

Teleki, rendezetlen. Teleki Béla rendezetlen hagyatéka. American Hungarian Library and Historical Society, Magyar Ház, 215 E 82nd Str., New York City, NY, 10028, USA

4.1.2. Leggyakrabban hivatkozott interjúk, konferenciák, előadások és személyes közlések

- Brogyányi Jenő. 2015. Kovács Eszter interjúja Brogyányi Jenővel, 2015. november, New York, Kovács, Eszter küldeménye
- „Erdély védelmében!” 2016. *A Hungarian Human Rights Foundation 40 éves története*. MTA TK Kisebbségkutató Intézet konferenciája, Budapest, 2016. december 6.
- Hámos László. 1989. május 1.: *A nyugati magyarság felelőssége: eredmények és feladatok*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Kézirat. Hámos László küldeménye.
- Hámos László. 2016. július 5-6. *Bárdi Nándor, Bottoni, Stefano és Kovács, Eszter interjúja Hámos Lászlóval*. Budapest, MTA, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kovács, Eszter küldeménye. Szerkesztett és rövidített változata megjelent: Bárdi-Kovács, 2019
- Latkóczy Emese. 2016. március 18. *Bárdi Nándor, Stefano Bottoni és Kovács Eszter interjúja Latkóczy Emesével*. Felvétel gépelt változata. MTA, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kovács Eszter küldeménye.
- Hámos László. 2010: A szerző vele folytatott személyes interjúja. Budapest, 2010. december
- Hámos Margit. 2010: A szerző vele folytatott személyes interjúja. Budapest, 2010 augusztus
- Sándor István. 2010a: A szerző vele elektronikus úton folytatott személyes levelezése, 2010. július 5.
- Sándor István. 2010b: A szerző vele folytatott telefonos interjúja, 2010. augusztus
- Szekeres Zsolt. 2016. *Kovács Eszter interjúja Szekeres Zsolttal*. 2016. augusztus 11, Budapest, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, MTA, Kovács Eszter küldeménye.

4.1.3. Legfontosabb felhasznált folyóiratok, brosrák, kiadványok és internetes adatbázisok

- CHRR. 1976. Testimony of László Hámos on behalf of the Committee for Human Rights in Rumania before the Subcommittee on Trade of the Committee on Ways and Means. United States House of Representatives on Continuing Most-Favored Nation Tariff Treatment of Imports from Rumania. Committee for Human Rights in Rumania. New York
- Congress.gov (szénatusi és kongresszusi határozati javaslatok adatbázisa)
- Committee on Foreign Affairs. <https://foreignaffairs.house.gov/> (Kongresszusi Albizottságok)
- EV. [aktuális év] *Erdély védelmében*. Committee for Human Rights in Rumania. Az Emberi Jogok Romániában Bizottság hivatalos tájékoztatója, New York, 1976–1980
- HHRF. 1983-89. *HHRF Bulletin*. Hungarian Human Rights Foundation. A Magyar Emberi Jogok Alapítvány hivatalos tájékoztatója. New York, 1983-1989. HHRF Archívum, New York
- Transsylvania Erdélyi Tudósító. Quarterly of The American Transylvanian Federation*. Az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója. (Megjelenés: negyedévenként, New York City, NY, 1959–1978. Szövegközben: Transsylvania)
- Vincze Gábor. 1999-2021 A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája. 1944-1989. Forrás: <https://vincze.adatbank.transindex.ro/index.php> Letöltve: 2021-06-26

4.2. Legfontosabb másodlagos források¹

4.2.1. Hidegháború-történet

- Bárdi Nándor. 2004. Tény és való. *A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarok kapcsolattörténete*. Pozsony, Kalligram
- Borhi László. 2015. *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest, Osiris
- Courtney, Bruce J. – Harrington, Joseph F. 1991. *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations, 1940-1990*. New York, NY: Boulder, CO, East European Monographs
- Kalmár Melinda. 2011. *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer. 1945-1990*. Budapest, Osiris

- Kirk, Roger – Răceanu, Mircea. 1994. *Romania Versus the United States. Diplomacy of the Absurd, 1985-1989*. New York, Palgrave Macmillan

¹ Az alábbi lista tájékoztató jelleggel a teljesség igénye nélkül, témakörönként adja közre az értekezésben felhasznált legfontosabb forrásokat. Részletes bibliográfiát lásd a disszertációban.

Magyarics Tamás. 2000. *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Budapest, Eötvös József kiadó
 Novák Csaba Zoltán
 2011 *Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája I. 1965-1974*. Pro-Print, Csíkszereda
 2017 *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974-1989*. Pro-Print, Csíkszereda
The Cambridge History of the Cold War. Volume 1-3. válogatott tanulmányai

4.2.2. Diaszpóra-elmélet, általános és etnikai lobbí

Baumgartner, Frank R. – Berry M. Jeffrey – Hojnacki, Marie – Kimball C. David – Leech L. Beth. 2009. *Lobbying an Policy Change. Who Wins, Who Loses, and Why*. The University of Chicago Press, Chicago

Brinkerhoff, Jennifer M. 2009. *Digital Diasporas. Identity and Transnational Engagement*. Cambridge, Cambridge University Press

Koinova, Maria. 2012. "Autonomy and Positionality in Diaspora Politics" *International Political Sociology*, Vol. 6, No. 1, pp. 99-103.

Koopmans, Ruud, Statham, Paul, 2003: How National Citizenship Shapes transnationalism: A Comparative Analysis of Migrant Claims-Making in Germany, Great Britain and the Netherlands. In: *Toward Assimilation and Citizenship: Immigrants in Liberal Nation-States*. Edition: 1, Publisher: Palgrave Macmillan, Editors: Christian Joppke, Ewa Morawska, 195-238

Dür, Andreas. 2008. Measuring Interest Group Influence in the EU. *European Union Politics*, SAGE Publications, 9 (4), 559-576

Garrett, Stephen A. 1978. Eastern European Ethnic Groups and American Foreign Policy. *Political Science Quarterly*, Vol. 93., No. 2. Summer, 1978, pp. 301-323.

Haney, Patrick J. & Vanderbush, Walt. 1999. The Role of Ethnic Interest Groups in U.S. Foreign Policy: The Case of the Cuban American National Foundation. *International Studies Quarterly*. 13: pp. 341-361.

Laguerre, Michel. 2006. *Diaspora, Politics, and Globalization*. VA, USA, Palgrave-Macmillan

Marinova, Nadejda K. 2017: *Ask What You Can do For Your (New) Country. How Host States Use Diasporas*. Oxford University Press, New York, NY

Loomis, Burdett A. 2012. (eds.): *Guide to Interest Groups and Lobbying in the United States*. Washington, D.C., CQ Press

Marton Péter. 2019. Az érdekcsoportok szerepe az amerikai külpolitikában. In: Horváth Emőke, Lehoczki Bernadett: *Diplomácia és nemzetközi kapcsolatok*. Budapest, L'Harmattan, 2019, 227-238

Østergaard-Nielsen, Eva.
 2001 *The Politics of Migrants' Transnational Political Practices*. WPTC-01-22. Paper was given to the conference on Transnational Migration: Comparative Perspectives. Princeton University, 30 June-1 July 2001. Forrás: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-01-22%20Ostergaard.doc.pdf>
 Letöltve: 2021-09-12

2003 *Transnational politics: Turks and Kurds in Germany*. London, UK; New York, NY: Routledge

Paul, David M. – Paul, Rachel Anderson. 2009. *Ethnic Lobbies and U.S. Foreign Policy*. London, UK: Lynne Rienner, Boulder

Portes, Alejandro – Mi Zhou. 1993: „The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants (Interminority Affairs in the U.S.: Pluralism at the Crossroads).” *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 30 (November, 1993): 74–97.

Shain Yossi.
 1999 *Marketing the American Creed Abroad*. New York, Cambridge, Cambridge University Press

2005 *The Frontier of Loyalty. Political Exiles in the Age of the Nation-State*. Ann Arbor, Michigan Publishing. University of Michigan Press, 2005

Sheffer, Gabriel. 2003. *Diaspora Politics: At Home Abroad*. Cambridge. Cambridge, Cambridge University Press.

Smith, Tony. 2000. *Foreign Attachments. The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy*. Cambridge, MA – London, UK: Harvard University Press

Zake, Ieva. 2009. *Anti-Communist Minorities in the U.S. Political Activism of Ethnic Refugees*. New York, NY: Palgrave Macmillan

4.2.3. Amerikai magyar diaszpóra

Borbándi Gyula. 2006. *A magyar emigráció életrajza. 1945-1985*. Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem.

Fejős Zoltán

- 1988 Magyarok az Egyesült Államokban az 1980-as években. (Demográfia, társadalmi adatok, fogalmi problémák). In: *Magyarságkutatás 1988. A magyarságkutató Intézet Évkönyve*, Budapest, 1988. 177-216.
- 2001 Az etnicitás árnyalatai. Identitások az amerikai magyar diaszpórában. *Irodalmi és társadalmi havilap*. 11: 13, 51-61
- 2002 Az etnicitás változatai. Identitások az amerikai magyar diaszpórában. In: A. Gergely András (szerk.): *A nemzet antropológiája (Hofer Tamás köszöntése)*. Budapest, Új Mandátum, 2-16.
- 2004 Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: szerk. Kovács Nóra: *Tanulmányok a diaszpóráról*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Gondolat: Budapest, 9-24.

Gazsó Dániel:

- 2016 A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. *Kisebbségi Szemle*, 1,1, 9-35.
- 2019 A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi viszonyainak története. In: Ambrus László, Rakita Eszter (szerk.): *Amerikai magyarok – magyar amerikaiak: Új irányok a közös történelem kutatásában*. Eger, EKE Líceum Kiadó, 15-33
- 2020b *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Politikaelméleti Doktori Iskola, Politikaelméleti program. Témavezető: Dr. Kántor Zoltán. 310.p.

Kovács Eszter.

- 2017 The power of second-generation diaspora: Hungarian ethnic lobbying in the United States in the 1970-1980s. *Diaspora Politics*. Published online: November 8, 2017. <http://dx.doi.org/10.1080/09739572.2017.1398374>
- 2018 *Magyar diaszpórapolitika 1990 után az állam és a diaszpóra perspektívájából*. Doktori (PhD) értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Politikaelméleti Doktori Iskola, Politikaelméleti Program. 216.

Papp Z., Attila. 2008. *Beszédből Világ. Elemzések, Adatok Amerikai Magyarokról*. Budapest, Magyar Külügyi Intézet, Regio sorozat

Puskás Julianna.

- 1982 *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban (1880-1914)*. Budapest, Akadémia Kiadó
- 1991 Migráció Kelet-Közép-Európában 19. és 20. században. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle*. 2. évf. 4. sz. 1-15. <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/02.pdf> Letöltés: 2014-10-25

Várdy, Steven B. 2000. *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. Budapest, Anyanyelvi Konferencia

5. Saját publikációk jegyzéke

5.1. Magyar nyelvű referált folyóiratban megjelent tanulmányok, recenziók

2021. Erdély védelmében. Az Emberi Jogokért Romániában Bizottság (CHRR) működésének első három éve (1976-1978). *Világtörténet*. Budapest, 2021. november (Megjelenés alatt)
2021. A Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) érdekvédelmi tevékenységének rövid története, kapcsolathálói, ideológiai és infrastrukturális háttere (1976-1989). *REGIO. Kisebbség Kultúra Politika Társadalom*. (Megjelenés alatt)
2015. Az Amerikai Erdélyi Szövetség európai tevékenysége, 1958-1976. *Pro Minoritate*, Budapest, 2015 tavasz <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2015/ProMino-1504-07-Hermann.pdf>
2015. A diaszpóra-politika koncepciójának különböző aspektusai és lehetséges tanulságai a magyar kutatás számára. *Kisebbségkutatás*, Budapest, 2015/2, 24. sz. http://bgazrt.hu/dbfiles/blog_files/5/0000010925/Kisebbssegkutatasa_2015_2%20kor-2.26-37.pdf
2011. Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952-1976. *Magyar Kisebbség*, Kolozsvár, 2011/3-4., 15. sz. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/pdf/002Hermann%20Gabriella.pdf>

5.2. Idegen nyelvű könyv, könyvrészlet, fejezet

2013. Action Plan for Minority-related Challenges in Europe. In: Action Plan. Multiculturalism – Trap or

Chance? Budapest, AJTK (konferenciakötet)

5.3. *Egyéb idegen nyelvű publikáció*

2019. Szócikkek. COURAGE. Cultural Opposition: Understanding the CultuRal HeritAGE of Dissent in the Former Socialist Countries. International Research funded by Horizon 2020 the EU Framework Programme for Research and Innovation. www.cultural-opposition.eu DOI: 10.24389/29511

Advertisement Appeared in 1976 in the New York Times.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n38308>

Archive of the Hungarian Human Rights Foundation.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n29511>

Brogyányi, Jenő.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n45875>

Hámos, László.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n33586>

Hungarian Human Rights Foundation.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n87883>

Participation at the Cultural Forum of Budapest and Social Gathering in the Home of the Sculptor of Romanian Hungarian Origin, Tibor Szervátiusz, 1985.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n174866>

The Short History of the CHRR's First Demonstration, 1976.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n60464>

Latkóczy, Emese.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n25305>

Lipták, Béla.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n24023>

Nagy Károly.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n18636>

Veress, Bulcsú.

<http://courage.btk.mta.hu/courage/individual/n42231>

Békés Csaba (főszerk.). 2014. The History of the Soviet Bloc 1945–1991. A CHRONOLOGY. PART 2. 1953–1968. Cold War History Research Center at Corvinus University of Budapest.

(Hermann Gabriella segédszerkesztőként vett részt a kronológia elektronikus kiadásában. Többi szerző alábbi linken:

http://www.coldwar.hu/html/en/chronologies/1945-1991/Chronology_1953-1968_cover.html)